

Τίτλος πρωτοτύπου :
Thomas Hobbes,
Leviathan
or
The Matter, Forme and Power
of a Common-Wealth
Ecclesiasticall and Civill,
London 1651

THOMAS HOBBS

ΛΕΒΙΑΘΑΝ

Ἡ

Ἔγγραφο, Μορφή και Εξουσία
μιας Εκκλησιαστικής και Λαϊκής
Πολιτικής Κοινότητας

Τόμος Β'

Εισαγωγή :
ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΜΕΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Μετάφραση :
ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΜΕΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

© 1989
Για την ελληνική μετάφραση
ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΝΩΣΗ»
ISBN (Set) 960-235-019-9
ISBN (Τόμ. Β') 960-235-021-0

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΝΩΣΗ»
ΑΘΗΝΑ 1989

XXXII. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Έως τώρα έχω συναγάγει τὰ δικαιώματα της κυριαρχίας εξουσίας και το καθήκον των υπηκόων μόνο από τις αρχές της φύσης, όπως τις έχει επαληθεύσει η εμπειρία ή η κοινή συμφωνία σχετικά με τη χρήση των λέξεων, από τη φύση δηλαδή των ανθρώπων, που μας είναι γνωστή εμπειρικά, και από ορισμούς λέξεων αναγκαίων σε κάθε πολιτικό λογισμό, για τους οποίους συμφωνούν όλοι. Σε όσα όμως θα διαπραγματευθώ στη συνέχεια, δηλ. τη φύση και τα δικαιώματα μιας χριστιανικής πολιτικής κοινότητας, όπου πολλά εξαρτώνται από τις υπερφυσικές αποκαλύψεις της θέλησης του Θεού, θεμέλιο της ανάλυσής μου πρέπει να είναι όχι μόνο ο φυσικός λόγος του Θεού αλλά και ο προφητικός.

Δεν πρόκειται, πάντως, να αποκηρύξουμε ούτε τις αισθήσεις μας ούτε την εμπειρία, αλλά ούτε και τον αναμφισβήτητο λόγο του Θεού, δηλ. τη φυσική μας λογική. Διότι αυτά είναι τα εφόδια που μας δόθηκαν για να πορευόμαστε ως την επάνοδο του ευλογημένου Σωτήρα μας και για το λόγο αυτό δεν πρέπει να τα καλύπτουμε κάτω από το πέπλο μιας υπονοούμενης πίστης, αλλά να τα χρησιμοποιούμε κατά την αναζήτηση της δικαιοσύνης, της ειρήνης και της αληθινής πίστης. Διότι, παρά το γεγονός ότι πολλά πράγματα στο λόγο του Θεού είναι πάνω από το ανθρώπινο λογικό, πράγμα που σημαίνει ότι με τον φυσικό Λόγο δεν μπορούν ούτε να αποδειχθούν ούτε να αναιρεθούν, ωστόσο δεν έρχονται σε αντίθεση μαζί του. Όταν όμως φαίνεται να συμβαίνει αυτό, τότε το σφάλμα βρίσκεται είτε στην αδέξια ερμηνεία μας είτε σε κάποιο λανθασμένο συλλογισμό.

του, όταν αυτός κηρύσσεται από όποιον ισχυρίζεται πως είναι προφήτης; Από τετρακόσιους προφήτες, των οποίων τη συμβουλή ζήτησε ο βασιλεύς του Ισραήλ σχετικά με τον πόλεμο εναντίον του Ρεμμάθ Γαλαάδ (Βασιλειών Ι', ΚΒ'), μόνο ο Μιχαίας ήταν αληθινός. Ο προφήτης που στάλθηκε να προφητεύσει κατά του θυσιαστηρίου, το οποίο είχε ανεγερθεί από τον Ιεροβοάμ (Βασιλειών Ι', ΙΓ'), μολονότι ήταν αληθινός προφήτης και μολονότι δύο θαύματα που συντελέστηκαν επί παρουσία του τον κάνουν να εμφανίζεται θεόσταλτος, εντούτοις εξαπατήθηκε από έναν άλλο παλαιό προφήτη, που τον έπεισε ως εκ στόματος Θεού να φάει και να πει μαζί του. Εάν ένας προφήτης μπορεί να εξαπατά τον άλλο, ποια βεβαιότητα υπάρχει ότι θα μάθουμε το θέλημα του Θεού με άλλον τρόπο από αυτόν του Λόγου; Σ' αυτό απαντώ, βασιζόμενος στην Αγία Γραφή, ότι υπάρχουν δύο σημάδια, ο συνδυασμός των οποίων —και όχι καθένα χωριστά— μας γνωρίζει τον αληθινό προφήτη. Το ένα είναι η τέλεση θαυμάτων· το άλλο είναι να μη διδάσκει καμιά άλλη θρησκεία εκτός από αυτή, που έχει ήδη καθιερωθεί. Τονίζω, ότι κανένα από τα δύο δεν επαρκεί, όταν γίνονται χωριστά. «Εάν δε άναστῆ ἐν σοί προφήτης ἢ ἐνυπνιαζόμενος τὸ ἐνύπνιον καὶ εἶπῃ σοὶ σημεῖον ἢ τέρας, ὃ ἐλάλησε πρὸς σε λέγων· πορευθῶμεν καὶ λατρεύσωμεν θεοῖς ἑτέροις, οὗς οὐκ οἴδατε, οὐκ ἀκούσεσθε τῶν λόγων τοῦ προφήτου ἐκείνου ἢ τοῦ ἐνυπνιαζομένου τὸ ἐνύπνιον ἐκεῖνο, ὅτι πειράζει Κύριος ὁ Θεός σου ὑμᾶς εἰδέναι, εἰ ἀγαπᾶτε τὸν Θεὸν ὑμῶν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ὑμῶν καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς ὑμῶν· ὅπισω Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν πορεύσεσθε καὶ τοῦτον φοβήσεσθε καὶ τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσεσθε καὶ αὐτῷ προστεθήσεσθε καὶ ὁ προφήτης ἐκεῖνος ἢ ὁ τὸ ἐνύπνιον ἐνυπνιαζόμενος ἐκεῖνος ἀποθανεῖται· ἐλάλησε γὰρ πλανῆσαι σε ἀπὸ τῆς ὁδοῦ, ἧς ἐνετειλατό σοι Κύριος ὁ Θεός σου πορεύεσθαι ἐν αὐτῇ· καὶ ἀφανιεῖς τὸ πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν» (Δευτερονόμιον, ΙΓ', 2-6). Στὰ λόγια αὐτὰ δύο πράγματα πρέπει να παρατηρήσουμε· πρώτο, ότι ο Θεός δε δέχεται τα θαύματα ως το μόνο επιχείρημα για τη γνησιότητα του προφήτη, αλλά, όπως αναφέρεται στον τρίτο στίχο, ως ένα πείραμα για τη σταθερότητα της πίστης μας προς αυτόν. Διότι οι πράξεις των Αιγυπτίων μάγων, αν και όσο σπουδαίες όσο εκείνες του Μωυσέως,

ήσαν ωστόσο μεγάλα θαύματα. Δεύτερο ότι, όσο σπουδαίο και αν είναι ένα θαύμα, ωστόσο εάν τείνει να υποδαυλίζει εξέγερση ενάντια στο βασιλέα, ή σε όποιον κυβερνά με εντολή του, τότε όποιος πραγματοποιεί τέτοιο θαύμα δεν μπορεί να θεωρηθεί παρά μόνο ως σταλμένος για να δοκιμάσει την πίστη προς τον βασιλέα. Διότι στην περίπτωση αυτή τα λόγια «πλανῆσαι σε ἀπὸ τῆς ὁδοῦ, ἧς ἐνετειλατό σοι Κύριος ὁ Θεός σου» είναι ισοδύναμα με τα λόγια «πλανῆσαι σε ἀπὸ τῆς ὁδοῦ, ἧς ἐνετειλατό σοι ὁ σὸς βασιλεύς». Ἄλλωστε οι Ισραηλίτες είχαν κάνει με σύμφωνο βασιλέα τους στους πρόποδες του βρους Σινά τον Θεό, ο οποίος τους κυβέρνησε μόνο δια του Μωυσέως, αφού μόνον αυτός συνομιλοῦσε με τον Θεό και από καιρού εις καιρόν διακήρυττε τις εντολές του Θεού στο λαό. Παρομοίως, αφού ο Σωτήρας μας Χριστός έπεισε τους μαθητές του να τον αναγνωρίσουν ως Μεσσία (ως τον χρισμένο δηλ. από τον Θεό, τον οποίο το έθνος των Ιουδαίων ανέμενε καθημερινά ως τον βασιλέα του, τον αρνήθηκε όμως όταν ήρθε), δεν παρέλειψε να τους προειδοποιήσει για τους κινδύνους των θαυμάτων λέγοντας «ἐγερθήσονται γὰρ ψευδοχριστοὶ καὶ ψευδοπροφῆται καὶ δώσουσι σημεῖα καὶ τέρατα, ὥστε πλανῆσαι, εἰ δυνατόν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς» (Κατὰ Ματθαῖον, ΚΔ', 24). Από αυτό φαίνεται ότι ψευδεῖς προφήτες μπορεί να έχουν τη δύναμη να κάνουν θαύματα· δεν πρέπει όμως να εκλαμβάνουμε τη διδασκαλία τους ως λόγο του Θεού. Ο Απόστολος Παῦλος προσθέτει στην επιστολή του προς τους Γαλάτες: «ἀλλὰ καὶ ἐάν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανῶν εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω» (Προς Γαλάτας, Α', 8). Ο εὐαγγελισμός αυτός έλεγε ότι ο Χριστός ήταν βασιλεύς. Και έτσι κάθε διδασκαλία εναντίον της εξουσίας του βασιλέως ήταν, κατά τον Απόστολο Παῦλο, καταραμένη. Διότι η ομιλία του απευθυνόταν σε όσους είχαν ήδη αποδεχθεί τον Ιησού ως το Χριστό, δηλ. ως τον βασιλέα των Ιουδαίων.

Και, όπως τα θαύματα χωρίς το κήρυγμα της διδασκαλίας, που καθιέρωσε ο Θεός, έτσι και το κήρυγμα της αληθούς διδασκαλίας χωρίς την πραγματοποίηση θαυμάτων είναι ανεπαρκές επιχείρημα για την άμεση αποκάλυψη. Διότι, εάν κάποιος που δε διδάσκει ψευδή διδασκαλία ισχυρισθεί πως είναι προφήτης χωρίς να

επιβέβηται κανένα θάματα, δεν θα πρέπει να αναγνωρισθεί η βία των ισχυρισμών του, σύμφωνα και με το *Leutegandium* (III, 21 και 22): "Όσα είν λαλήση ο προφήτης εκείνος τώ όνδικατι έκλάση έκείνος; και τή γένηται και τή αυτη", τούτο τώ ρήμα, ο ούκ έκλάση έκείνος, εν άσβεστά έκλάση ο προφήτης εκείνος, ούκ άφείξε-σθε αυτόν. Άλλά και πάλι, μπορεί να ρωτηθεί κάποιος, όταν ο προφήτης ποείνε κάτι, πώς μπορεί να γνωρίζουμε εάν θα αυτη-θεί ή όχι; Διότι μπορεί να το προβλέψει ως κάτι που θα αυτηθεί μετά από πολύ καιρό, περισσότερο από το χρόνο της ζωής ενός αν-θρώπου, ή και προσδιοριστά, ότι κάποια στιγμή θα αυτηθεί. Στην περίπτωση αυτή τούτο το γεγονός είναι άχρηστο και επιβέβητος όσα θάματα και προσχεθίσουν να πιστέψουμε είναι προφήτη θα έπρεπε να επιβεβαιώνονται από ένα γεγονός άμεσα ή προσέχεται; Έτσι είναι καταφανές ότι η διασκαλία της θρησκείας, που καθιέρωσε ο Θεός, σε συνδυασμό με την επιβίξη ενός άμασσου θάματος ήσαν τα μόνο σημάδια, βίαια των οποίων θα αναγνώριζε η Αγία Έραφή έναν άληθινό προφήτη, δηλαδή την άμεση αποκάλυψη. Εκείνα από αυτά δεν αποκεί από μόνο του να υποχρεώσει τον οποιοδήποτε να πιστέψει ό,τι είναι κάποιος.

Πάρεντας λοιπόν ότι τα θάματα έχουν τώρα εκλείψει, δεν έχουμε πια τον τρόπο να αναγνωρίσουμε αποκαλύψεις ή επιβέβ-σεις που διατείνονται ότι είχε οιοσδήποτε ιδιώτης, ούτε εκλάση την υποχρέωση να πιστεύουμε στα σοβαρότατα στοιχεία διασκαλίας δεν είναι δυνατόν με την Αγία Έραφή, η οποία από τον καιρό του ζωτήρα μας αντικαθίστα και υποκαθιστά πλήρως την άκληρη για κείνη άλλη προφήτεια. και από αυτή μπορούμε εύκολα να αναγνωρί-ναι φρόνητην και επιπερισσότερον επιβέβητα και προσέχεται αυ-τολογιστική, ζωής έβληση ή υπερφυσική έπιτευξη, όλοι οι κανόνες και οι παρατηρήσεις, που αποτινάζονται για να γνωρίζουμε το καθήκον μας προς τον Θεό, όσα και προς τον άνθρωπο. Η Έραφή είναι εκείνη από την οποία θα αναλήθω τις βίαιες άρχές για να όσα θα πω άσχετικά με τα δικαιώματα αυτών, που είναι οι υπέρτατοι επί της κυβέρνησης των χριστιανικών πολιτικών κοινω-τήτων, και άσχετικά με το καθήκον των χριστιανών υπηκόων προς

τους γέμιδες τους. και προς το σκοπό αυτό στο επόμενο κεφάλαιο θα μιλήσω για τα βίαια, τους συγγραφείς, το έκοπομένον και την αυθεντία της Βίβλου.

XXXV. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ
ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ, ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ, ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΥΣΤΗΡΙΟΥ

Στα γραπτά των θεολόγων, και ιδιαίτερα σε κηρύγματα και σε πραγματείες περί θεοσεβείας, το βασίλειο του Θεού εκλαμβάνεται συνηθέστατα ως αιώνια ευδαιμονία, μετά τη ζωή αυτή, στον ύψιστο ουρανόν, και επίσης ονομάζεται βασίλειο της δόξας· κάποτε εκλαμβάνεται, για τους ιδιαίτερα άξιους της ευδαιμονίας αυτής, ως καθαγίαση, και τούτη ονομάζεται βασίλειο της χάριτος· δεν εκλαμβάνεται, όμως, ποτέ ως μοναρχία, ως κυριαρχη δηλαδή εξουσία του Θεού επί υπηκόων, αποκτημένη με τη συναίνεσή τους, σύμφωνα με την κυριολεξία της λέξης βασίλειο.

Αντιθέτως, εγώ βρίσκω ότι βασίλειο του Θεού σημαίνει, στα περισσότερα χωρία της Γραφής, βασίλειο με την κυριολεξία του όρου, που συγκροτήθηκε από τις ψήφους του λαού του Ισραήλ με ιδιαίτερο τρόπο· επέλεξαν, δηλαδή, τον Θεό ως βασιλέα τους στη βάση ενός συμφώνου, με το οποίο ο Θεός τους υποσχέθηκε την κατοχή της γης Χαναάν. Πολύ σπάνια απαντάται με μεταφορική έννοια, και στις περιπτώσεις αυτές εκλαμβάνεται ως κυριαρχία επί της αμαρτίας (μόνο στην Καινή Διαθήκη)· διότι τέτοια κυριαρχία θα έχει κάθε υπήκοος στο βασίλειο του Θεού, χωρίς μάλιστα να προσβάλλει τα δικαιώματα του ηγεμόνα.

Από την πρώτη στιγμή της δημιουργίας ο Θεός όχι μόνο βασιλεύσε επί όλων των ανθρώπων κατά φυσικό τρόπο δια της ισχύος του, αλλά διέθετε επίσης ιδιαίτερους υπηκόους, τους οποίους διέτασσε προφορικά, όπως οι άνθρωποι μιλούν ο ένας με τον άλλον.

ordotale, όπως και στο ένατο εδάφιο του Β' κεφαλαίου της Α' Καθολικής Επιστολής του Πέτρου, όπου αποδίδεται ως sacerdotium regale, βασιλικό ιερατείο. Με τον ίδιο όρο αποδίδεται και ο θεσμός εκείνος, σύμφωνα με τον οποίο κανείς δεν μπορεί να εισέλθει στο sanctum sanctorum, πράγμα που σημαίνει ότι κανένας άνθρωπος δεν μπορεί να μάθει το θέλημα του Θεού αμέσως, από τον ίδιο τον Θεό, παρά μόνον ο αρχιερέας. Η προαναφερθείσα αγγλική μετάφραση, ακολουθώντας τη μετάφραση της Γενεύης, το αποδίδει ως βασιλείο ιερέων, που ή σημαίνει τη διαδοχική σειρά των αρχιερέων ή, διαφορετικά, αντίκειται προς τον Άγιο Πέτρο και την άσκηση του αρχιερατικού λειτουργήματος· διότι ποτέ δεν υπήρξε άλλος, εκτός από τον αρχιερέα, για να πληροφορεί τον λαό σχετικά με το θέλημα του Θεού και ποτέ δεν επιτράπηκε σε οποιαδήποτε σύνοδο ιερέων να εισέλθει στα άγια των αγίων.

Ο τίτλος του αγίου έθνους επιβεβαιώνει για άλλη μια φορά το ίδιο πράγμα· διότι άγιο σημαίνει αυτό που ανήκει στον Θεό βάσει ιδιαιτέρου και όχι γενικού δικαιώματος. Όλη η γη είναι του Θεού, όπως αναφέρει το κείμενο, αλλά δεν καλείται όλη η γη άγια, παρά μόνο αυτή που διαχωρίζεται για να τον υπηρετήσει ιδιαίτερα, όπως το έθνος των Ιουδαίων. Αποδεικνύεται άρα επαρκώς από το χωρίο αυτό ότι με τον όρο βασιλείο του Θεού νοείται μια πολιτική κοινότητα, η οποία θεσπίζεται με την κοινή συναίνεση όλων, όσοι στο εξής θα υπόκεινται σ' αυτή για την πολιτική τους διακυβέρνηση και τη ρύθμιση της συμπεριφοράς τους έναντι του Θεού και βασιλέα τους, αλλά και μεταξύ τους σε ό,τι αφορά στη δικαιοσύνη, καθώς επίσης και προς τα άλλα έθνη, τόσο σε καιρό πολέμου όσο και σε καιρό ειρήνης. Η πολιτική κοινότητα αυτή ήταν ένα κανονικό βασίλειο με βασιλέα τον Θεό και αποκλειστικό αντιβασιλέα ή τοποτηρητή, μετά τον θάνατο του Μωυσέως, τον εκάστοτε αρχιερέα.

Υπάρχουν και πολλά άλλα χωριά, όπου αυτό αποδεικνύεται σαφώς. Όταν οι πρεσβύτεροι του Ισραήλ, υποφέροντας από τη διαφθορά των υιών του Σαμουήλ, απαίτησαν έναν βασιλέα, ο Σαμουήλ δυσσεβήθηκε και προσευχήθηκε στον Θεό, ο οποίος του απάντησε (Βασιλειών Α', Η', 7): «άκουε τῆς φωνῆς τοῦ λαοῦ, καθὼς ἂν λαλώσῃ σοι· ὅτι οὐ σὲ ἐξουθενήκασιν, ἀλλ' ἢ ἐμὲ ἐξουθενή-

κασι τοῦ μὴ βασιλεύειν ἐπ' αὐτῶν». Από το εδάφιο αυτό είναι προφανές ότι ο ίδιος ο Θεός ήταν τότε ο βασιλέας τους και ότι ο Σαμουήλ δεν διέτασσε τον λαό, αλλά απλώς του μεταβίβαζε ό,τι ο Θεός του υπεδείκνυε από καιρού εις καιρόν.

Επίσης, στο δωδέκατο εδάφιο του δωδέκατου κεφαλαίου του πρώτου βιβλίου των Βασιλειών ο Σαμουήλ λέει στον λαό: «καὶ ἴδετε ὅτι Νάας βασιλεὺς υἱῶν Ἀμμων ἦλθεν ἐφ' ὑμᾶς, καὶ εἶπατε· οὐχί, ἀλλ' ἢ ὅτι βασιλεὺς βασιλεύσει ἐφ' ἡμῶν· καὶ Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν βασιλεὺς ἡμῶν». Είναι, λοιπόν, πασιφανές ότι ο Θεός ήταν ο βασιλέας και ότι κυβερνούσε την πολιτική τους κοινότητα.

Αλλά και αφού οι Ισραηλίτες είχαν απορρίψει τον Θεό, οι προφῆτες προείπαν την αποκατάστασή του (Ισαίας, ΚΔ', 23): «καὶ τακῆσεται ἡ πλίνθος, καὶ πεσεῖται τὸ τεῖχος, ὅτι βασιλεύσει Κύριος ἐν Σιών καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐνώπιον τῶν πρεσβυτέρων δοξαστήσεται». Εδώ η αναφορά στη βασιλεία του στη Σιών και στην Ιερουσαλήμ, δηλαδή επί της γης, είναι ρητή. Επίσης στον Μιχαία (Δ', 7): «καὶ βασιλεύσει Κύριος ἐπ' αὐτοὺς ἐν ὄρει Σιών»· και το όρος της Σιών βρίσκεται στην Ιερουσαλήμ, επί της γης. Επίσης Ιεζεκιήλ (Κ', 33): «διὰ τοῦτο ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος, ἐν χειρὶ κραταιᾶ καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῇ καὶ ἐν θυμῷ κεχυμένῳ βασιλεύσω ἐφ' ὑμᾶς». Και στο τριακοστό έβδομο εδάφιο του ίδιου κεφαλαίου λέει: «καὶ διάξω ὑμᾶς ὑπὸ τὴν ράβδον μου καὶ εἰσάξω ὑμᾶς ἐν ἀριθμῷ», ἤτοι θα σας κυβερνήσω και θα σας αναγκάσω να τηρήσετε το σύμφωνο που συνάψατε με εμένα δια του Μωυσέως και αθετήσατε με την εξέγερσή σας εναντίον μου, την εποχή του Σαμουήλ, και με την εκλογή άλλου βασιλέως.

Και στην Καινή Διαθήκη ο άγγελος Γαβριήλ ειπε για τον Σωτήρα μας (Κατά Λουκά, Α', 32 και 33): «οὗτος ἔσται μέγας καὶ υἱὸς ὑψίστου κληθήσεται, καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ὄρον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος». Τό βασίλειο αυτό είναι επίσης επί της γης· και για την διεκδίκησή του θανατώθηκε ο Χριστός ως εχθρός του Καισαρα· ο τίτλος του επί του σταυρού ήταν Ιησούς Ναζωραίος, βασιλεύς των Ιουδαίων· περιφρονητικά είχε στεφανωθεί με ακκάθινο στέφανο, και για τους

πολιτικής κοινότητας, είτε κάτι που της ανήκει, αφού κανένας ιδιώτης δεν έχει εδώ δικαίωμα ιδιοκτησίας.

Για τον λόγο αυτό το Σάββατο, η ημέρα του Θεού, είναι αγία ημέρα· ο ναός, ο οίκος του Θεού, άγιος οίκος· οι θυσιές, οι δεκάτες και οι προσφορές (φύροι υποτέλειας στο Θεό) άγιοι δασμοί· οι ιερείς, οι προφήτες και οι Χριστιανοί βασιλείς διάκονοι του Θεού, άγιοι άνδρες· τα διακονούντα πνεύματα του ουρανού, οι αγγελιαφόροι του Θεού, άγιοι άγγελοι κ.ο.κ.· και οπουδήποτε χρησιμοποιείται η λέξη άγιος στην κυριολεξία, σημαίνει πάντοτε κάποια ιδιοκτησία, που αποκτάται με συναίνεση. Λέγοντας «άγιασθήτω τὸ β-νομά σου» ουσιαστικά προσευχόμαστε στον Θεό να μας βοηθήσει με την χάρη του να τηρήσουμε την πρώτη εντολή «ούκ έσονταί σοι Θεοί έτεροι πλὴν ἐμοῦ». Η ανθρωπότητα είναι το ιδιόκτητο έθνος του Θεού· όμως μόνον οι Εβραίοι ήσαν «άγιον έθνος». Για ποιον άλλον λόγο θα μπορούσε να συμβάλει αυτό, αν όχι επειδή κατέστησαν ιδιοκτησία του βάσει συμφώνου;

Η λέξη «θύραθεν» έχει συνήθως στις Γραφές την ίδια σημασία με το προσηγορικό ή κοινό όνομα· επομένως και τα αντίθετά τους, δηλ. άγιος και κύριο όνομα, στο βασίλειο του Θεού πρέπει επίσης να έχουν την ίδια σημασία. Μεταφορικά, όμως, άγιοι ονομάζονται και όσοι άνθρωποι έζησαν θεοσεβώς, σαν να είχαν εγκαταλείψει τελείως τα εγκόσμια, αφιερωμένοι εξ ολοκλήρου στον Θεό. Με την κύρια σημασία, ό,τι γίνεται άγιο επειδή ο Θεός το οικειοποιείται ή το διαχωρίζει προς χρήση του, λέγεται ότι καθαγιασθηκε από τον Θεό, όπως η εβδόμη ημέρα στην τετάρτη εντολή ή όπως οι εκλεκτοί στην Καινή Διαθήκη καθαγιασθηκαν, όταν έλαβαν πνεύμα πουρά-νιο. Ό,τι γίνεται άγιο με αφιέρωση των ανθρώπων και προσφέρεται στον Θεό για να χρησιμοποιηθεί μόνο για τη δημόσια υπηρεσία του, καλείται επίσης άγιο και λέγεται ότι είναι καθαγιασμένο, όπως οι ναοί και άλλοι οίκοι δημόσιας προσευχής, καθώς και τα σκεύη τους, οι ιερείς και οι διάκονοι, τα θύματα, οι προσφορές και οι υλικές πλευρές των μυστηρίων.

Υπάρχουν βαθμοί αγιότητας, διότι από τα όσα ξεχωρίζονται και προορίζονται για την υπηρεσία του Θεού, όρισμένα ξεχωρίζονται και πάλι για μίαν ακόμα εγγύτερη και ειδικότερη υπηρεσία. Ό-

λο το ισραηλιτικό έθνος ήταν λαός άγιος έναντι του Θεού, όμως η φυλή του Λευή ήταν μεταξύ των Ισραηλιτών άγια φυλή και μεταξύ των Λευιτών οι ιερείς ήσαν ακόμη πιο άγιοι, ενώ μεταξύ των ιερέων ο αρχιερέας ήταν ο αγιότερος. Κατά τον ίδιο τρόπο η χώρα της Ιουδαίας ήταν ο Άγιος Τόπος· όμως η άγια πόλη, όπου λατρευόταν ο Θεός, ήταν αγιότερη, ο Ναός πάλι αγιότερος από την πόλη και τα Άγια των Αγίων αγιότερα από τον υπόλοιπο ναό.

Μυστήριο είναι ο αποχωρισμός κάποιου ορατού πράγματος από την κοινή χρήση. Και η καθαγιασή του στην υπηρεσία του Θεού είναι σημάδι ή του ότι γίναμε αποδεκτοί στο βασίλειο του Θεού και συγκαταλεγόμαστε στον περιούσιο λαό ή του αναμνηστικού εορτασμού του γεγονότος αυτού. Στην Παλαιά Διαθήκη το σημάδι της αποδοχής ήταν η περιτομή, στην Καινή Διαθήκη η βάπτισμα. Στην Παλαιά Διαθήκη η αναμνηστική εορτή της αποδοχής ήταν η βρώση του πασχαλινού αμνού σε μια συγκεκριμένη επέτειο· με την πράξη αυτή ερχόταν στη μνήμη η νύχτα της λύτρωσης από τη σκλαβιά στην Αίγυπτο. Στην Καινή Διαθήκη είναι ο εορτασμός του Μυστικού Δείπνου, με τον οποίο φέρνουμε στη μνήμη μας την λύτρωσή μας από τα δεσμά της αμαρτίας, που πραγματοποιήθηκε με τον σταυρικό θάνατο του ευλογημένου Σωτήρη μας. Το μυστήριο της αποδοχής τελείται μία μοναδική φορά, διότι δεν χρειάζεται παρά μια μόνο φορά να γίνει κανείς αποδεκτός. Όμως τα μυστήρια του αναμνηστικού εορτασμού χρειάζεται να επαναλαμβάνονται, διότι έχουμε συχνά ανάγκη να φέρνουμε στη μνήμη μας την απολύτρωσή μας και την πίστη μας. Αυτά είναι τα κυρίως μυστήρια και οι επίσημοι όρκοι της πίστεώς μας. Υπάρχουν και άλλες καθαγιασίες, που θα μπορούσαν να ονομαστούν μυστήρια, εάν η λέξη υποδήλωνε μόνον καθαγιαση στην υπηρεσία του Θεού. Επειδή όμως υποδηλώνει όρκο ή υπόσχεση πίστεως στον Θεό, γι' αυτό δεν υπάρχουν άλλα μυστήρια στην Παλαιά Διαθήκη, εκτός από την περιτομή και το Πάσχα, ούτε και στην Καινή Διαθήκη, εκτός από το βάπτισμα και το Μυστικό Δείπνο.

Θεός, και αυτό που ο Θεός αποδεχόταν συνήθως στην Παλαιά Διαθήκη ήταν κάποια θυσία ή εξιλαστήρια προσφορά. Η άρεση των αμαρτιών δεν είναι πράξη άδικη, έστω κι αν είχε επαπειληθεί τιμωρία. Ακόμη και μεταξύ των ανθρώπων η υπόσχεση ενός αγχού δεσμεύει τον υποσχόμενο, ενώ οι απειλές, δηλαδή οι υποσχέσεις για κάτι κακό, δεν τον δεσμεύουν· πολύ λιγότερο δεσμεύουν τον Θεό που είναι απείρως πιο ελεήμων από τους ανθρώπους. Συνεπώς ο Σωτήρας μας Χριστός λυτρώνοντάς μας δεν εξαγόρασε τα αμαρτήματά μας σαν να ήταν απ' την φύση του ο θάνατος του ικανός να καταστήσει άδικη την εκ μέρους του Θεού τιμωρία των αμαρτιών με αιώνιο θάνατο. Αντίθετα πρόσφερε τον εαυτό του ως εξιλαστήριο θύμα στην πρώτη του παρουσία, όπως ο Θεός απαιτούσε, ώστε να σωθούν στην δεύτερα παρουσία όσοι εν τω μεταξύ μετανοούσαν και πίστευαν σε αυτόν. Αυτή η πράξη της μετάνοιας δεν ονομάζεται στην Γραφή πάντοτε θυσία ή εξιλαστήρια προσφορά, αλλά μερικές φορές τίμημα. Ως τίμημα όμως δεν νοείται κάτι που λόγω της αξίας του μας δίνει δικαίωμα να πάρουμε συγχώρεση από τον Πατέρα που αδικήσαμε, παρά νοείται το τίμημα, που ο Πατήρ Θεός ζητά από εμάς εν ελέω.

XXXIX. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Η λέξη Εκκλησία (ecclesia) απαντάται στα βιβλία της Αγίας Γραφής με διάφορες σημασίες. Κάποτε, αν και όχι συχνά, εκλαμβάνεται ως ο οίκος του Θεού, δηλ. ως ναός, όπου συγκεντρώνονταν οι Χριστιανοί για να επιτελέσουν τα ιερά τους καθήκοντα δημοσίως, όπως αναφέρεται στο χωρίο: «ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων αἱ γυναῖκες ὁμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν» (Προς Κορινθίους Α', 14', 34), όπου μεταφορικά νοείται το συγκεντρωμένο στο ναό εκκλησιασμ. Ἐκτοτε χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει και το κτίσμα, διακρίνοντας έτσι τους χριστιανικούς από τους ειδωλολατρικούς ναούς. Ο ναός της Ιερουσαλήμ ήταν ο οίκος του Θεού και ο τόπος προσευχῆς· έτσι, κάθε κτίσμα αφιερωμένο από τους Χριστιανούς στη λατρεία του Χριστού ήταν οίκος του Χριστού, και οι Ἕλληνες Πατέρες της Εκκλησίας το αποκαλούσαν Κυριακή*, δηλ. οἶκο του Κυρίου, που στη γλώσσα μας έφτασε ως Kyrke και τελικά church.

Η Εκκλησία, όταν δεν είχε την έννοια του οίκου, σήμαινε ό,τι και η εκκλησία στην αρχαία ελληνική πολιτική κοινότητα, δηλ. μια συγκέντρωση ή συνέλευση πολιτών, οι οποίοι καλούνταν να ακούσουν τους άρχοντες. Στην πολιτική κοινότητα της Ρώμης η συνέλευση αυτή ονομαζόταν concilio και ο ομιλητής εκκλησιαστής και, αντιστοίχως, conciliator. Όταν συγκαλούνταν από τη νόμιμη αρχή, ήταν η ecclesia legitima, ἔννομος ἐκκλησία*, όταν όμως είχε

* Ἑλληνικά στο κείμενο.

χρουνται να αυβερχονται, εως χωρις την εξουσιοδότηση του δευ-
 λτηροδυν. Ηκαι επειδη σε δαες τις πολιτικες κοινοτητες βποια αυβ-
 ληση στερεεται την δεια του κυριδρχου ειναι παρκλονη, ετοι και
 βποια εκκλησια αυβερχεται σε ταιαν ομοιαδηποτε πολιτικη κοινο-
 τητα, βταν η τελευταια το εχει απαγορευσει, ειναι παρκλονη αυβ-

Ηκατα αυβενεια δεν υπδρχει στη γη καιτια οικουβενικη Εκ-
 κλησια, στην οποια ειναι υποχρεωμενοι βλοι οι Χριστιανοι να υπα-

κοθουν, επειδη δεν υπδρχει στη γη εξουσια, στην οποια να υπδκειν-
 ται βδες οι υπδλοιτες πολιτικες κοινοτητες. Ηπδρχουν Χριστιανοι
 στις επικρατετες διαφδων ηλειθδων και πολιτειων, καθενας βπως
 στο αυτουδ ειναι υπηκοος της πολιτικης κοινοτητας, της οποιας
 ειναι ο ληος ηδανς, και κατα αυβενεια δεν ημπορει να υπδκειται
 εως η βυβια η τι των τοιουτων, βλλ' ενα η αγια και δικαιοσυνη (11ος
 Εφεσους, Ε', 27), βπου ενοειται η βραιβδουσα η ηελλουσα εκ-
 κλησια. Ηκαποτε αναφδεται σε αυβενεια που την απαρτιζουον ομο-
 βδοι του Χριστιανισμου, ετε η πιστη τους ειναι αληνη ετε ψευ-
 δης, αυτουδ το βηγια εχει στο χωριο «επει εη εκκλησια. εαν δε και
 της εκκλησιας παρκαβουη, ετω σοι βδωπερ ο βθικιδς και ο τε-
 λωνος» (Κατα Ματθαιου, ΙΙΙ', 17).

Αποικιοιολογια ειναι η εκκλησια η αυτην την τελευταια ενοια η εκκλησια ητο-

το Χρακκτηρα βυελλδδους και στασιαστικης οχλαγωγιας, ετε η-

των εκκλησια αυκεχητηνη*.

Εποτε η λεξη εκκλησια σημεινει και βδους αυβδωτους εΙχαν

το δικαιοτυα να αυηκουον στη αυβενεια, χωρις να αυημετεχουον ου-

σιαστικα, δηλαδη βδους τους Χριστιανους, βπου και αν ησαν διε-

σπαρμενοι, βπως στο χωριο βπου λεγεται βτι «Σαβνας δε ελυμαιετο

την εκκλησιαν» (Ηδδεις των Αποστδλων, ΙΙ', 3). Με την ενοια

αυτη ο Χριστουδ φδρεται ως η κεφαλη της Εκκλησιας. Μερικες φο-

ρες Χρησιμοποειται και για τια οριστην ομαδα Χριστιανων, βπως

στο χωριο «αποδωσασθε τους εν Ακοδικε εδδελφους και Νυμφων

και την καρ' ολον αυτουδ εκκλησιαν» (11ος Ιωαννας, Δ', 15),

καθως ειναι και για τους εκλεκτους (βδο, βπως στο χωριο: «ενα

παρκατηη αυτην εαυτην ενδουον την εκκλησιαν, η η εχουσαν ημι-

λον η βυβια η τι των τοιουτων, βλλ' ενα η αγια και δικαιοσυνη» (11ος

Εφεσους, Ε', 27), βπου ενοειται η βραιβδουσα η ηελλουσα εκ-

κλησια. Ηκαποτε αναφδεται σε αυβενεια που την απαρτιζουον ομο-

βδοι του Χριστιανισμου, ετε η πιστη τους ειναι αληνη ετε ψευ-

δης, αυτουδ το βηγια εχει στο χωριο «επει εη εκκλησια. εαν δε και

της εκκλησιας παρκαβουη, ετω σοι βδωπερ ο βθικιδς και ο τε-

λωνος» (Κατα Ματθαιου, ΙΙΙ', 17).

ΧΛΙΙ. ΠΕΡΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Για να κατανοήσουμε τι είναι και σε ποιον ανήκει η εκκλησιαστική εξουσία, πρέπει να διακρίνουμε σε δύο μέρη τον χρόνο μετά την ανάληψη του Σωτήρα μας : το ένα πριν από τον προσηλυτισμό βασιλέων και ανθρώπων περιβεβλημένων με κυρίαρχη πολιτική εξουσία· το άλλο μετά τον προσηλυτισμό τους. Διότι πέρασε πολύς χρόνος, μετά την ανάληψη, προτού κάποιος βασιλέας ή πολιτικός κυρίαρχος ασπασθεί και επιτρέψει δημοσίως την διδασκαλία της χριστιανικής θρησκείας.

Για το ενδιάμεσο χρονικό διάστημα είναι προφανές ότι την εκκλησιαστική εξουσία είχαν οι απόστολοι· και μετά τους αποστόλους όσοι είχαν χειροτονηθεί από αυτούς για να κηρύσσουν το ευαγγέλιο και να προσηλυτίζουν ανθρώπους στον Χριστιανισμό και να τους κατευθύνουν προς την οδό της σωτηρίας. Μετά και από αυτούς η εξουσία περιήλθε πάλι σε άλλους, οι οποίοι είχαν χειροτονηθεί από τους προηγούμενους. Η χειροτονία γινόταν με επίθεση των χειρών επί των χειροτονούμενων κι η πράξη τούτη συμβόλιζε την μετάδοση του Αγίου Πνεύματος ή Πνεύματος του Θεού σ' όσους χειροτονούσαν διάκονοι του Θεού για να προάγουν το βασίλειό του. Έτσι, η επίθεση των χειρών δεν ήταν παρά η επισφράγιση της αποστολής τους να κηρύξουν τον Χριστό και να διδάξουν την διδασκαλία του· και η μετάδοση του Αγίου Πνεύματος με την λειτουργία της επιθέσεως των χειρών ήταν απομίμηση εκείνου που έκανε ο Μωυσής. Διότι και ο Μωυσής χρησιμοποίησε την ίδια λειτουργία στον διάκονό του Ιησού του Ναυή, όπως διαβάζουμε στο Δευτερονόμιο (ΙΔ', 9): «καὶ Ἰησοῦς υἱὸς Ναυὴ ἐνεπλήσθη πνεύματος συνέσεως, ἐπέθηκε γὰρ Μωυσεὺς τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπ' αὐ-

σιαστικά το ακόλουθο: ο Θεός, όντας πάντοτε ένας και ο αυτός, ήταν το πρόσωπο που εκπροσωπήθηκε από τον Μωυσή, το πρόσωπο που εκπροσωπήθηκε από τον ενσαρκωθέντα Υιό του, και το πρόσωπο που εκπροσωπήθηκε από τους αποστόλους. Όταν εκπροσωπείται από τους αποστόλους, το Άγιο Πνεύμα, μέσω του οποίου μιλούσαν, είναι ο Θεός· όταν εκπροσωπείται από τον υιό του, που είναι Θεός και άνθρωπος, ο υιός είναι ο Θεός· όταν εκπροσωπείται από τον Μωυσή και τους αρχιερείς, ο Πατήρ, δηλ. ο Πατέρας του Κυρίου μας Ιησού Χριστού, είναι ο Θεός. Από τα παραπάνω μπορεί να συναχθεί ο λόγος για τον όποιο οι ονομασίες Πατήρ, Υιός και Άγιον Πνεύμα με την έννοια της θεότητας δεν χρησιμοποιούνται ποτέ στην Παλαιά Διαθήκη· διότι είναι πρόσωπα, δηλαδή παίρνουν το όνομά τους από αυτό που εκπροσωπούν. Αυτό δεν θα συνέβαινε εάν διαφορετικοί άνθρωποι δεν είχαν εκπροσωπήσει το πρόσωπο του Θεού κυβερνώντας ή κατευθύνοντας υπό τις διαταγές του.

Βλέπουμε έτσι πώς πέρασε η εκκλησιαστική εξουσία από τον Σωτήρα μας στους αποστόλους· και πώς αυτοί, για να ασκήσουν κλύτερα την εξουσία τούτη, προικίσθηκαν με το Άγιο Πνεύμα, το οποίο για τον λόγον αυτό καλείται κάποτε στην Καινή Διαθήκη παράκλητος, που σημαίνει αρωγός ή κάποιος που καλείται σε βοήθεια, αν και συνήθως μεταφράζεται ως παρηγορητής. Ας εξετάσουμε τώρα την ίδια την εξουσία, ποια ήταν και σε ποιους επιβαλλόταν.

Ο καρδινάλιος Bellarmín στην τρίτη γενική του εριστική διατριβή ασχολήθηκε με πολλά ζητήματα σχετικά με την εκκλησιαστική εξουσία του Πάπα της Ρώμης. Και αρχίζει με το κατά πόσον αυτή πρέπει να είναι μοναρχική, αριστοκρατική ή δημοκρατική· πρόκειται για μορφές εξουσίας, που είναι όλες τους κυρίαρχες και πειθαναγκαστικές. Εάν τώρα αποδειχθεί ότι δεν παραχωρήθηκε καμιά τέτοια πειθαναγκαστική εξουσία από τον Σωτήρα μας, παρά μόνο η εξουσία να κηρύσσεται το βασίλειο του Χριστού, να πείθονται οι άνθρωποι να υποταχθούν σ' αυτό και όσοι υποτάσσονται, πάλι, να διδάσκονται με παραινήσεις και με νοουθεσίες τι πρέπει να κάμουν, ώστε να γίνουν δεκτοί στο βασίλειο του Θεού,

όταν θα έρθει· εάν επίσης αποδειχθεί ότι οι απόστολοι και οι άλλοι διάκονοι του Ευαγγελίου είναι δάσκαλοι μας και όχι αρχηγοί μας, και οι εντολές τους δεν είναι νόμοι αλλά σωτήριες συμβουλές — τότε όλη αυτή η εριστική διατριβή γράφτηκε αδικώς.

Έχω ήδη καταδείξει (στο τελευταίο κεφάλαιο) ότι το βασίλειο του Χριστού δεν είναι του κόσμου τούτου· γι' αυτό και οι διάκονοι του δεν μπορούν (εκτός και αν είναι βασιλείς) να απαιτήσουν εξ' ονόματός του υπακοή. Διότι, εάν ο υπέρτατος βασιλέας δεν έχει την βασιλική του εξουσία στον κόσμο αυτό, τότε με ποια εξουσία θα απαιτήσει υπακοή προς τους αξιωματούχους του; Όπως με απέστειλε ο Πατήρ μου (λέει ο Σωτήρας μας), σας αποστέλλω και εγώ. Ο Σωτήρας μας όμως στάλθηκε για να πείσει τους Εβραίους να επιστρέψουν και να καλέσει τους Έθνικούς να δεχθούν το βασίλειο του Πατρός του, και όχι για να βασιλεύσει με μεγαλοπρέπεια, ως τοποτηρητής του Πατρός του — έως την ημέρα της Κρίσεως.

Το χρονικό διάστημα ανάμεσα στην ανάληψη και στη γενική ανάσταση δεν ονομάζεται βασιλεία, αλλά παλιγγενεσία, δηλ. προπαρασκευή των ανθρώπων για την δεύτερη και ένδοξη έλευση του Χριστού κατά την ημέρα της Κρίσεως, όπως φαίνεται από τα λόγια του Σωτήρα μας (Κατά Ματθαίον, ΙΘ', 28): «ὕμεις οἱ ἀκολουθήσαντές μοι; ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ ἔσταν καθίσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μετὰ δόξης αὐτοῦ, καθίσασθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους», και από τον Απόστολο Παύλο (Προς Εφεσίους, ΣΤ', 15): «καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης».

Το έργο αυτό συγκρίνεται από τον Σωτήρα μας με την αλιεία, δηλ. με την προσέλκυση ανθρώπων σε υπακοή όχι με εξαναγκασμό και ποινές, αλλά με την πειθώ. Και γι' αυτό δεν είπε στους αποστόλους ότι θα τους έκανε Νεμρώδ, κυνηγούς ανθρώπων, αλλά αλιείς ανθρώπων. Συγκρίνεται επίσης με την ζύμωση, με την σπορά και με τον πολλαπλασιασμό ενός σπόρου συνάπewis· σε όλα αυτά ο εξαναγκασμός αποκλείεται και κατά συνέπεια στο παραπάνω μεσοδιάστημα δεν μπορεί να υπάρξει πραγματική βασιλεία. Το έργο των διακόνων του Χριστού είναι ο ευαγγελισμός, δηλ. η αναγγελία του Χριστού και η προετοιμασία για την δεύτερη έλευσή του, όπως

ο ευαγγελιστής του Ιωάννη του Βαπτιστή ήταν η προετοιμασία για την πρώτη του έλευση.

Το εγκόσμιο λειτουργησια των δικών του Χριστού ουκ-
σται λοιπόν στο να κρύουν τους ανθρώπους να πιστέψουν και να
αφοσιωνονται στον Χριστό. Η πίστη όμως δεν έχει καμία σχέση και
δεν εξαρτάται καθόλου από τον εξαγγελιστή και την επιβολή. Βα-
σίζεται μόνο στη βεβαιότητα ή στην πιθανότητα επιχειρημάτων
ανηγήτων από τον Λόγο ή από κάτι, στο οποίο οι άνθρωποι ήδη
πιστέψουν. Άρα οι δικαστές του Χριστού στον κόσμο αυτό δεν
έχουν καμία εξουσία προερχόμενη από αυτή τους την ιδιότητα να
πιεστούν όποιον δεν πιστέψει ή διαφωτεί με όσα λέγουν. Δεν δια-
βέτουν, λέγω, καμία εξουσία ως δικαστές του Χριστού να τιμωρούν
για τους λόγους αυτούς. Ήδη όμως διαβέτουν κυρίως πολιτική
εξουσία, με βάση θεϊστήν πολιτική, τότε έχουν παράκλιτο το δι-
κάσιμα να τιμωρούν νομικής σημασίας αντίθεση στους νόμους
τους. Ο Αγ. Παύλος αναφερόμενος στον εαυτό του και στους ά-
λους τότες κήρυκες του Ευαγγελίου λέγει χαρακτηριστικά (1Προς
Κορινθίους Β', Α', 24): «ούχ βρι κυριεύομεν υμῶν της πίστεως,
ἀλλὰ συνεργοί ἐσμεν της χάριτος υμῶν».

Ένα άλλο επιχείρημα για το ότι οι δικαστές του Χριστού στον
κόσμο δεν έχουν δικαιοσύνη να επέλλονται, μπορεί να ανα-
ζητηθεί στη νομιμότητα της εξουσίας, την οποία ο Χριστός ανε-
γνώρισε σε όλους τους ηγεμόνες, τόσο τους Χριστιανούς όσο και
τους άπιστους. Ο Αγ. Παύλος λέει (1Προς Κορινθίους Α', 20):
«τὰ τέκνα ὑπακούετε τοῖς λογείοις κατὰ πάντα τοῦτο γὰρ ἐστὶν
ἐν ὑμῶν τῷ Κυρίῳ». και στο εδάφιο 22: «Οἱ δούλοι ὑπακούετε
κατὰ πάντα τοῖς κατὰ ἄνθρωπον ἡγεμόσι, ὡς
ἀνθρώποις, ἀλλ' ἐν ἀνάδρατι καρδίας, φοβούμενοι τὸν Κύριον.
Αὐτὸ ἀπευθύνεται πρὸς ἐκείνους, τὼν οποίων οἱ κύριοι ἦσαν ἐπι-
στοι. ἐν τοῦτοις καθόλου να τους υπακούουν κατὰ πάντα. Και ἐπι-
λέχεται στο θέμα της υπακομής προς όλους ηγεμόνες (1Προς Ρω-
μαίους, 11', τα πρώτα 6 εδάφια) προτρέποντας: «πᾶσα ψυχὴ ἐξου-
σιας ὑπεχούσται ὑποτασσέσθω. Ὁ γὰρ ἐστὶν ἐξουσία ἐστὶ μὴ ὑπὸ
θεοῦ. αἱ δὲ οὐσαι ἐξουσίαι ὑπὸ τοῦ θεοῦ τεταγμέναι εἰσιν.» (22ο
ἔκδομασθέντες τῇ ἐξουσίᾳ τῇ τοῦ θεοῦ διακρίθῃ ἀνθεστηκέν.» οἱ

δὲ ἀνθεστηκότες ἐαυτοῦ κρῖνα λήθονται. Οἱ γὰρ ἀρχόντες οὐκ εἰσι
φῶρος τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλὰ τῶν κακῶν. Θέλεις δὲ μὴ φοβεί-
σθαι τὴν ἐξουσίαν; τὸ ἀγαθὸν ποιεῖ, καὶ ἐξέεις ἐμμένον ἐξ αὐτῆς.
θεοῦ γὰρ δίκονός ἐστι νοι εἰς τὸ ἀγαθόν. Πάν δὲ τὸ κακὸν ποιεῖς,
φοβοῦ. οὐ γὰρ ἐκίη τὴν ἰσχύαν φοβεί. θεοῦ γὰρ δίκονός ἐστιν
εἰς ἄρην, ἐκδικος τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι. Διὸ ἀνέκκη ὑποτάσσε-
σθαι οὐ μόνον διὰ τὴν ἄρην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνέδνησιν. Και ο
Αγ. Πέτρος λέει (Βασιτολή 1Πτρου Α', Β', 13, 14, 15): «ὕποταξ-
θεοῦ ὄν μὴ ἀνθρώπων κτίσει διὰ τὸν Κύριον, εἴτε βασιλεῖς, ὡς
ὑπερέχοντι, εἴτε ἡγεμόνων, εἴτε ἡγεμόνων, ὡς δι' αὐτοῦ μετρημένοις εἰς ἐκδίμη-
σιν μὲν κακοποιῶν, ἐπαινοῦν δὲ ἀγαθοποιῶν, ὅτι οὗτος ἐστὶ τὸ θε-
οῦ. Και πάλι ο Αγ. Παύλος (1Προς 1Πτρου, 1', 1):
«ὑποτάγησθε ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου καὶ ἐξουσιας ὑποτάσσεσθαι, με-
ταρχεῖν.» Οἱ ἡγεμόνες και οἱ αρχεῖς, που αναφέρονται εἰς οἱ ἀπόστο-
λοι 1Πτρου και Παύλος, ἦσαν ὄλοι ἄπιστοι. κατὰ μέλλουσα λόγο
λοιπόν οφείλουτε υπακομή σε όλους Χριστιανούς ο (ὅπως ἦρθε να
έχουν πάλι και κυρίως ἐξουσία. 1Πος ἀγαθότε οἱ ἡμίκατε ὑπο-
χρεωμένοι να υπακούουν δικαστές και ἄλλοι δικαστές του Χριστού, εἰς τις
δικασσε να παρέχουμε αντίθετα στην εντολή του βασιλέα ή άλλου
κυριάρχου εκτός από την πολιτική κοινότητα, όπου ανήκουμε
και από την οποία αναμένουμε προστασία; Καθίσταται έτσι προ-
φανές, ότι ο Χριστός δεν έδωσε στους δικαστές του του κόσμου
αὐτοῦ καμία ἐξουσία να διατάξουν τους άλλους, εκτός εἰς τους
ἐξέει ἀντιθέτῃ καὶ ἡ πολιτική ἐξουσία.

Τὸ ἀ γίνεσθαι, ὡς ἡμποροῦσε ν' ἀντιθέτῃ κανεῖς, εἰς ἡκτιστοῦς
βασιλεῖς, καὶ ἀνέκκη τὸς ἄλλο κυριάρχο πρόσωπο ἡς ἀπαλο-
ρεῦσαι να πιστέψουν στον Χριστό; Ξ' αὐτὸ κεναντὸν ότι καὶ τέτοιαι
ἀναγρέψουν δὲν ὅτι εἰς ἀποτέλεσμα. διδοί η πίστη και η ἀπιστία
δεν ἀκοινοῦσθαι πρὸς τις διατάξεις τῶν ἀνθρώπων. Η πίστη εἶναι
δῶρο του θεοῦ, που ο άνθρωπος δεν μπορεί ούτε να δώσει ούτε και
να ἀκριβέσει με ὑπόθεση ἀνταμοιβῶν ή με ἀπειλές βαδων. Ὁ α-
ποστόλος δεν εἶναι ποῦ ἀ κτὲ ἐξωτέρου και τίποτε περισσότερο από
ἀπεί να υπακούουν σε τίς καὶ εἰς τῶν ἄλλων! Η προφορικὴ ὑπο-

μια χειρονομία, με την οποία δηλώνουμε την υποταγή μας· και εδώ ο Χριστιανός, που κρατάει σταθερά μέσα στην καρδιά του την πίστη του Χριστού, έχει την ίδια ελευθερία, που ο προφήτης Βλίσαι επέτρεψε στο Σύρο Ναιμάν. Λέει πράγματι (Βασιλειών Δ', Ε', 17): «οὐ ποιήσει ἐτι ὁ δοῦλος σου δλοκαύτωμα και θυσίασμα θεοῖς ἐτέροις, ἀλλ' ἢ τῷ Κυρίῳ μόνῳ· και ἰλάσεται Κύριος τῷ δούλῳ σου ἐν τῷ εἰσπορεύεσθαι τὸν κύριόν μου εἰς οἶκον Ρεμμάν προσκυνῆσαι ἐκεῖ και αὐτὸς ἐπαναπαύσεται ἐπὶ τῆς χειρὸς μου και προσκυνῆσω ἐν οἴκῳ Ρεμμάν, ἐν τῷ προσκυνεῖν αὐτὸν ἐν οἴκῳ Ρεμμάν, και ἰλάσεται δὴ Κύριος τῷ δούλῳ σου ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ». Ο προφήτης το επιδοκίμασε και του εἶπε «δεῦρο εἰς εἰρήνην». Εδώ ο Ναιμάν πίστεψε με την καρδιά του· με το να προσκυνήσει ὅμως το εἰδωλο Ρεμμάν ἀρνήθηκε στην πράξη τον αληθινὸ Θεό, το ἴδιο σα να το εἶχε κάνει με τα χεῖλη του. Ὅμως τότε τι θα ἀπαντήσουμε στον Σωτήρα μας, ο οποίος λέει ὅτι αὐ ἄρνησάμενός με ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων ἀπαρνηθήσεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ»; Θα λέγαμε, λοιπόν, ὅτι εφόσον οποιοσδήποτε υπήκοος, ὅπως ο Ναιμάν, εἶναι υποχρεωμένος, για να εἶναι συνεπής προς τους νόμους της χώρας και ὄχι ἀπὸ δική του διάθεση, να υπακούει στον κυρίαρχο, η πράξη αὐτή δεν ἐπιτελεῖται ἀπὸ τον ἴδιο ἀλλὰ ἀπὸ τον κυρίαρχο. Και δεν εἶναι ο ἴδιος που στην περίπτωση αὐτή ἀρνεῖται τον Χριστό ἐνώπιον των ἀνθρώπων, ἀλλὰ ο κυβερνήτης του και ο νόμος της χώρας του. Εἰάν κανεὶς κατηγορήσει την θεωρία αὐτή ως ἀντίθετη προς τον αληθινὸ και ἀνυπόκριτο Χριστιανισμό, θα τον ρωτήσω το ἐξῆς· σε περίπτωση που κάποιος υπήκοος μιας οποιασδήποτε χριστιανικῆς πολιτικῆς κοινότητος εἶναι ἀπὸ τα βάρθης της καρδιάς του Μωαμεθανός ως προς το θρησκευμα, τι θα ἐπρεπε να κάμει, ἐάν ο κυρίαρχός του τον διέτασσε να παρευρεθεῖ στη θεία λειτουργία της χριστιανικῆς Ἐκκλησίας και μάλιστα ἐπὶ ποιῆ θανάτου; Θα πρέπει, κατὰ τη γνώμη του, ο Μωαμεθανός αὐτός σύμφωνα με τη συνείδησή του να δεχθεῖ την καταδίκη του σε θάνατο ἢ να υπακούσει στην ἐντολή του νόμιμου ἡγεμόνα του; Εἰάν πει ὅτι θα πρέπει να προτιμήσει τον θάνατο, τότε δίνει το δικαίωμα σε ὅλους τους πολῖτες να μην υπακούουν στους ἡγεμόνους τους για να διατηρήσουν τη θρησκεία τους, αληθινή ἢ ψευδῆ. Εἰάν

πάλι πει ὅτι πρέπει να φανεῖ υπάκουος, τότε ἐπιτρέπει στον ἐαυτό του αὐτό που ἀρνεῖται σε κάποιον ἄλλον, πράγμα ἀντίθετο με τα λόγια του Σωτήρα μας: «και καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, και ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως», ὅπως ἐπίσης και με το νόμο της φύσης (τον ἀναμφισβήτητο αἰώνιο νόμο του Θεοῦ) «ὃ σὺ μισεῖς, ἐτέρῳ μὴ ποιήσης».

Τότε, ὅμως, τι θα ποῦμε για ὅλους τους μάρτυρες, για τους ὁποίους διαβάζουμε στην ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία; Ὅτι ἀδίκως θυσίασαν τη ζωὴ τους; Για ν' ἀπαντήσουμε σ' αὐτό, θα πρέπει να κάμουμε μια διάκριση ὅσο ἀφορᾷ στα πρόσωπα που θανατώθηκαν για τον λόγον αὐτό: μερικοὶ εἶχαν κληθεῖ να κηρύξουν και να ομολογήσουν δημοσίως το βασιλεῖο του Χριστοῦ· ἄλλοι δεν κληθήκαν και δεν ζητήθηκε ἀπ' αὐτοὺς τίποτε πέρα ἀπὸ τη δική τους πίστη. Οἱ πρώτοι, ἐάν θανατώθηκαν ἐπειδὴ υπήρξαν μάρτυρες της ἀνάστασης του Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν, ἦσαν αληθινοὶ μάρτυρες. Διότι (για να δώσουμε τον πραγματικὸ ὀρισμὸ της λέξης) μάρτυρας εἶναι ο αὐτόπτης μάρτυς της ἀνάστασης του Ἰησοῦ του Μεσσία· και κανεὶς δεν μπορεῖ να εἶναι τέτοιος, ἐκτός ἀπὸ ὅσους συναναστράφηκαν μαζί του στη γη και τον εἶδαν μετὰ την ἀνάστασή του. Διότι ο μάρτυρας πρέπει να εἶχε δεῖ αὐτό, το ὁποῖο μαρτυρεῖ· διαφορετικὰ η μαρτυρία του δεν εἶναι ἀξιόπιστη. Και η πεποίθηση ὅτι τέτοιοι μόνον ἄνθρωποι μποροῦν ὀρθῶς να ονομασθοῦν μάρτυρες του Χριστοῦ καταφαίνεται ἀπὸ τα λόγια του Ἀγ. Πέτρου (Πράξεις των Ἀποστόλων, Α', 21-22): «δεῖ οὖν τῶν συνελθόντων ἡμῖν ἀνδρῶν ἐν παντὶ χρόνῳ ἐν ᾧ εἰσῆλθε και ἐξῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου ἕως τῆς ἡμέρας ἧς ἀνελήφθη ἀπ' ἡμῶν, μάρτυρα τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ γενέσθαι σὺν ἡμῖν ἕνα τούτων». Εἰδὼ μπορούμε να παρατηρήσουμε ὅτι ὅποιος ἐγινε μάρτυρας της ἀλήθειας της ἀνάστασης του Χριστοῦ, δηλαδή της ἀλήθειας αὐτοῦ του θεμελιώδους ἀρθρου της χριστιανικῆς θρησκείας, ὅτι ο Ἰησοῦς ἦταν ο Χριστός, πρέπει να ἦταν μαθητής που συναναστράφηκε μαζί του και τον εἶδε πριν και μετὰ την ἀνάσταση, συνεπῶς πρέπει να ἀνήκει στους ἀμεσοὺς μαθητῆς του· ἐνῶ ὅσοι δεν ἀνήκουν ἀδυνατοῦν να μαρτυρήσουν περισσύτερα ἀπὸ ὅσα πληροφορήθηκαν ἀπὸ τους προδρόμους τους και για τον

κλησίας ονομάζονται ποιμένες· το ίδιο και οι κοσμικοί κυρίαρχοι. Εάν όμως οι ποιμένες δεν είναι υποτελείς ο ένας στον άλλο, έτσι ώστε να υπάρχει κάποιος επικεφαλής των άλλων ποιμένων, οι άνθρωποι θα διδαχθούν αντιφατικές αρχές, που ίσως και οι δύο να είναι λαθεμένες, πάντως η μία από τις δύο είναι σίγουρα. Έχει ήδη καταδειχθεί, σύμφωνα με τους νόμους της φύσης, ποιος είναι ο πρώτος ποιμένας, ο κοσμικός ηγεμόνας. Και ποιον η Γραφή όρισε για το αξίωμα αυτό θα το δούμε στα επόμενα κεφάλαια.

ΧΙ. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΕΠΙ ΑΒΡΑΑΜ, ΜΩΥΣΕΩΣ, ΤΩΝ ΑΡΧΙΕΡΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΤΗΣ ΙΟΥΔΑΙΑΣ

Πατέρας των πιστών και πρώτος στο βασίλειο του Θεού με σύμβαση ήταν ο Αβραάμ· επειδή με αυτόν συνάφθηκε για πρώτη φορά η σύμβαση, με την οποία ανέλαβε την υποχρέωση για τον εαυτό του και για τους απογόνους του να αποδέχονται και να υπακούουν στις εντολές του Θεού, και μάλιστα όχι μόνον όσες μπορούσε να αντιληφθεί με το φυσικό φως (όπως τους ηθικούς νόμους), αλλά και όσες ο Θεός θα του έδινε με ιδιαίτερο τρόπο, με όνειρα και οράματα. Διότι, σε ό,τι αφορά στον ηθικό νόμο, υπήρχε ήδη δέσμευση με την υπόσχεση της γης Χαναάν και δεν χρειαζόταν άλλη σύμβαση. Ούτε υπήρχε κάποια σύμβαση ικανή να συμπληρώσει ή να ενισχύσει το χρέος βάσει του οποίου και εκείνοι και όλοι οι άλλοι άνθρωποι ήσαν εκ φύσεως αναγκασμένοι να υπακούουν στον Παντοδύναμο Θεό. Για τον λόγον αυτό η σύμβαση, που ο Αβραάμ έκανε με τον Θεό, ήταν να εκλαμβάνει ως εντολή του Θεού ό,τι του εντελλόταν στο όνομα του Θεού μέσα από κάποιο όνειρο ή δράμα και να το διαβιβάζει στην οικογένειά του, κάνοντάς την να το τηρεί.

Στο συμβόλαιο αυτό του Θεού με τον Αβραάμ μπορούμε να παρατηρήσουμε τρία σημεία με σημαντικές συνέπειες για την διακυβέρνηση του λαού του Θεού. Πρώτο, ότι κατά τη σύναψη της σύμβασης ο Θεός μίλησε μόνον στον Αβραάμ και έτσι δεν συνεβλήθη τότε με κανέναν από την οικογένειά του ή το γένος του με άλλον τρόπο, εφόσον η βούλησή τους (κάτι που αποτελεί την ουσία κάθε σύμβασης) εμπεριεχόταν, πριν από το συμβόλαιο, στη βούληση του Αβραάμ, πράγμα που σημαίνει ότι εκείνος είχε την νό-

Θεού. Διότι, εάν μιν η εντολή του πολιτικού κυριάρχου είναι τέτοια, ώστε να μπορεί κανείς να την υπακούσει χωρίς να απωλέσει την αιώνια ζωή, τότε είναι άδικο να μην υπακούσει. Σ' αυτό αναφέρεται η παραίνεση του αποστόλου: υπηρέται να υπακούετε τους κυρίους σας στα πάντα, τέκνα να υπακούετε τους γονείς σας στα πάντα, καθώς και η παραίνεση του Σωτήρα μας: οι Γραμματείς και Φαρισαίοι κάθονται στον Θρόνο του Μωυσή, συνεπώς να υπακούετε και να πράττετε ό,τι παραγγέλλουν. Εάν όμως η εντολή είναι τέτοια, ώστε όποιος την υπακούσει καταδικάζεται στον αιώνιο θάνατο, τότε θα ήταν τρέλα να υπακούσει και ισχύει η συμβουλή του Σωτήρα μας (Κατά Ματθαίον, Γ', 28): *καὶ μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτενόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτείνειν*. Για τον λόγον αυτό όλοι, όσοι θα ήθελαν να αποφύγουν τόσο τις ποινές που επιβάλλονται στον κόσμο αυτό για ανυπακοή στον επίγειο ηγεμόνα, όσο και εκείνες που θα επιβληθούν στη μέλλουσα ζωή για ανυπακοή στον Θεό, είναι απαραίτητο να διδαχθούν να διακρίνουν καλά ανάμεσα σ' ό,τι είναι και σ' ό,τι δεν είναι αναγκαίο για την αιώνια σωτηρία.

Όλα, όσα είναι αναγκαία για την σωτηρία περιέχονται σε δύο αρετές, πίστη στον Χριστό και υπακοή στους νόμους. Η τελευταία αυτή θα μας αρκούσε, εάν ήταν τέλεια. Επειδή όμως όλοι είμαστε ένοχοι ανυπακοής στον θείο νόμο, όχι μόνο λόγω της καταγωγής μας από τον Αδάμ, αλλά και λόγω των δικιών μας σημερινών παραβάσεων, απαιτείται από μας τώρα όχι μόνο υπακοή για το υπόλοιπο της ζωής μας, αλλά και άφεση των αμαρτιών μας για το παρελθόν: η άφεση αυτή είναι η ανταμοιβή για την πίστη μας στον Χριστό. Ότι τίποτε άλλο δεν απαιτείται αναγκαστικά για την σωτηρία μας, φαίνεται από το γεγονός ότι η βασιλεία των ουρανών είναι κλειστή μόνο για τους αμαρτωλούς, δηλ. για τους ανυπάκουους ή παραβάτες του νόμου: αλλά και γι' αυτούς ακόμη θα είναι ανοικτή, αν μετανοήσουν και πιστέψουν σε όλα τα άρθρα της χριστιανικής πίστεως, όσα είναι αναγκαία για την σωτηρία.

Η υπακοή που απαιτεί από εμάς ο Θεός, ο οποίος σε όλες τις πράξεις μας δέχεται την καλή μας πρόθεση, είναι μια σοβαρή προσπάθεια να υπακούουμε σ' αυτόν και αποκαλείται και με όλες τις

ονομασίες, όσες εκφράζουν μια τέτοια προσπάθεια. Γι' αυτό η υπακοή αποκαλείται κάποτε ευσπλαχνία και αγάπη, διότι υποδηλώνουν τη θέληση για υπακοή: ο ίδιος ο Σωτήρας μας θεωρεί την αγάπη μας για τον Θεό και για τους συνανθρώπους μας ως εκπλήρωση του όλου νόμου. Κάποτε πάλι αποκαλείται αρετή, διότι αυτή δεν είναι παρά η βούληση να δίνει κανείς στον καθένα ό,τι του ανήκει, δηλ. η βούληση να υπακούει στους νόμους. Άλλοτε πάλι ονομάζεται μετάνοια, διότι η μετάνοια συνεπάγεται την αποστροφή για την αμαρτία, που ισοδυναμεί με την επιστροφή της επιθυμίας για υπακοή. Όποιος, λοιπόν, επιθυμεί ειλικρινά να εκπληρώσει τις εντολές του Θεού ή μετανοεί πραγματικά για τα αμαρτήματά του ή αγαπά τον Θεό με όλη την καρδιά του και τον πλησίον όπως τον εαυτό του, αυτός έχει όλη την υπακοή που χρειάζεται για να γίνει δεκτός στη βασιλεία του Θεού. Διότι, εάν ο Θεός απαιτούσε απόλυτη αθωότητα, κανείς θνητός δεν θα μπορούσε να σωθεί.

Αλλά τι είδους εντολές μας έχει δώσει ο Θεός; Όλοι εκείνοι οι νόμοι, όσοι είχαν δοθεί στους Εβραίους δια χειρός Μωυσέως, είναι άραγε οι εντολές του Θεού; Και, εάν είναι, γιατί δεν διδάσκονται οι Χριστιανοί να τους τηρούν; Εάν δεν είναι, τότε ποιοι είναι εκτός από το φυσικό νόμο; Διότι ο Σωτήρας μας Χριστός δεν μας έδωσε νέους νόμους αλλά μας συμβούλευσε να τηρούμε εκείνους, στους οποίους υποκειμεθα, δηλ. τους νόμους της φύσης και τους νόμους των διαφόρων κυριάρχων μας. Ούτε όρισε στους Εβραίους κάποιον καινούργιο νόμο με την επί του Όρους ομιλία του, παρά μόνο ερμήνευσε τους νόμους του Μωυσέως, τους οποίους και προηγούμενως ακολουθούσαν. Για τον λόγον αυτό οι νόμοι του Θεού δεν είναι παρά οι νόμοι της φύσης, ο κυριότερος των οποίων είναι να μην παραβαίνουμε την υπόσχεσή μας, δηλαδή να υπακούουμε τους πολιτικούς μας κυριάρχους, τους οποίους θεσπίσαμε να μας κυβερνούν με αμοιβαία συμφωνία. Ο θείος αυτός νόμος, που επιτάσσει την υπακοή στον πολιτικό νόμο, επιτάσσει κατά συνέπεια την υπακοή σε όλα τα παραγγέλματα της Βίβλου, τα οποία όμως (όπως απέδειξα στο προηγούμενο κεφάλαιο) ισχύουν ως νόμοι μόνο εκεί, όπου ο πολιτικός κυριάρχος τα κατέστησε νόμους, ενώ σε άλλα μέρη ισχύουν ως συμβουλή, στην οποία μπορεί κανείς με

δὲ κηρύξουσιν εἰ μὴ ἀποσταλέωσι; ἢ φαίνεται, λοιπὸν, ὅτι ὁ συνήθης λόγος που πιστεύουμε ὅτι οἱ Γραφές αποτελοῦν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ ἴδιος, γιὰ τὸν ὁποῖο πιστεύουμε καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἄρθρα τῆς πίστεώς μας, δηλαδή ὅτι ἀκούμε ἐκεῖνους, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὸ νόμο ἔχουν τὴν ἀδεία καὶ ὀρίστηκαν με σκοπὸ νὰ μας διδάξουν, ὅπως οἱ γονεῖς μας κατ' οἶκον καὶ οἱ ποιμένες μας στὶς Ἐκκλησίες. Αὐτὸ τὸ δείχνει καλύτερα ἡ πείρα. Γιὰτί στὶς χριστιανικὲς πολιτικὲς κοινότητες ὅλοι πιστεύουν, ἢ τουλάχιστον ὁμολογοῦν, ὅτι ἡ Γραφή εἶναι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ στὶς ἄλλες πολιτικὲς κοινότητες δὲν βρισκεις σχεδὸν κανέναν· καὶ ὁ μόνος λόγος τῆς διαφορᾶς εἶναι ὅτι στὶς χριστιανικὲς πολιτικὲς κοινότητες οἱ ἄνθρωποι διδάσκονται τὴν χριστιανικὴ πίστη ἀπὸ τὴ νηπιακὴ τους ηλικία, ἐνῶ σὲ ἄλλα μέρη διδάσκονται ἄλλα.

Ἐάν ὅμως ἡ διδασκαλία εἶναι τὸ αἷτιο τῆς πίστεως, γιὰτί δὲν πιστεύουν ὅλοι; Εἶναι βέβαιον, λοιπὸν, ὅτι ἡ πίστη εἶναι τὸ δῶρον τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ Θεὸς τὸ δίνει σὲ ὅποιον θέλει. Ἐπειδὴ, ὡστόσο, σὲ ὅσους τὸ δίνει τὸ παρέχει διαμέσου τῶν διδασκάλων, ἀμεση αἰτία τῆς πίστεως εἶναι ἡ ἀκρόαση. Στὸ σχολεῖο, ὅπου πολλοὶ εἶναι οἱ διδασκόμενοι, καὶ κάποιον ὠφελοῦνται ἐνῶ ἄλλοι δὲν ὠφελοῦνται, ἡ αἰτία που μαθαίνουν ὅσοι ὠφελοῦνται εἶναι ὁ διδάσκαλος. Ἀπ' αὐτὸ ὅμως δὲν βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ μάθηση δὲν εἶναι δῶρον τοῦ Θεοῦ. Ὅλα τὰ ἀγαθὰ προέρχονται ἀπὸ τὸν Θεό. Δὲν μποροῦν ὅμως ὅλοι, ὅσοι τὰ ἔχουν, νὰ ἰσχυρισθῶν ὅτι εἶναι θεόπνευστοι, διότι αὐτὸ συνεπάγεται χάρισμα ὑπερφυσικόν, καὶ τὴν ἀμεση ἐπέμβαση τοῦ Θεοῦ. Ὅποιος διατείνεται κάτι τέτοιο γιὰ τὸν εαυτὸ του διατείνεται ὅτι εἶναι προφήτης καὶ ὑπόκειται στὴν εξέταση τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀλλὰ εἴτε οἱ ἄνθρωποι γνωρίζουν, εἴτε πιστεύουν, εἴτε δέχονται ὅτι οἱ Γραφές εἶναι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ — εἰάν ἐγώ, με βᾶση ξεκάθαρα χωρία τῆς Γραφῆς, δείξω ποια ἄρθρα τῆς πίστεως εἶναι αποκλειστικὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὴν σωτηρία, τότε οἱ ἄνθρωποι θὰ πρέπει νὰ τὰ γνωρίζουν, νὰ τὰ πιστεύουν ἢ νὰ τὰ δέχονται.

Τὸ μοναδικὸ ἄρθρον πίστεως που ἡ Γραφή καθιστᾷ ἀπόλυτὰ ἀναγκαῖο γιὰ τὴν σωτηρία (unum necessarium) εἶναι ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Χριστός. Με τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ὑποδηλώνεται ὁ

βασιλέας, τὸν ὁποῖο ὁ Θεὸς δια τῶν προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶχε υποσχεθεῖ νὰ στείλει στὸν κόσμον ὑπὸ τὸν ἴδιον αἰωνίως γιὰ νὰ βασιλεύσει στους Ἑβραίους καὶ στὰ ἄλλα ἔθνη, ὅσα θὰ πιστεύουν σ' αὐτόν, γιὰ νὰ τοὺς χαρίσει τὴν αἰώνια ἐκείνη ζωὴ, που εἶχε ἀπολεσθεῖ με τὸ ἀμάρτημα τοῦ Ἀδάμ. Ὅταν θὰ τὸ ἔχω ἀποδείξει αὐτὸ μέσα ἀπὸ τὴν Γραφή, θὰ δείξω στὴ συνέχεια πότε καὶ με ποια ἐννοια κάποια ἄλλα ἄρθρα μποροῦν νὰ χαρακτηρισθῶν ἐπίσης ἀναγκαῖα.

Γιὰ νὰ ἀποδείξω, ὅτι ἡ πίστη στὸ ἄρθρον: ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Χριστός, εἶναι ὅλη ἡ πίστη που ἀπαιτεῖται γιὰ τὴν σωτηρία, τὸ πρῶτον μου ἐπιχείρημα θὰ εἶναι ἀπὸ τοὺς Εὐαγγελιστὰς, ἀφοῦ σκοπὸς τοὺς, ὅταν περιγράφαν τὴ ζωὴ τοῦ Σωτήρα μας, ἦταν νὰ τεκμηριώσουν τὸ συγκεκριμένον αὐτὸ ἄρθρον, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Χριστός. Συνοπτικὰ, τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἀγ. Ματθαίου λέγει ὅτι ὁ Χριστός καταγόταν ἀπὸ τὸ γένος τοῦ Δαβὶδ· ὅτι γεννήθηκε ἀπὸ Παρθένον — καὶ αὐτὰ εἶναι τὰ σημεῖα τοῦ ἀληθοῦς Χριστοῦ· ὅτι οἱ Μάγοι ἦρθαν νὰ τὸν προσκυνήσουν ὡς βασιλέα τῶν Ἰουδαίων· ὅτι ὁ Ἠρώδης γιὰ τὸν ἴδιον λόγον τὸν ἀναζητοῦσε γιὰ νὰ τὸν φονεύσει· ὅτι τὸν ἀνακήρυξε ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής· ὅτι κήρυξε ὁ ἴδιος καὶ δια τῶν ἀποστόλων τοῦ ὅτι ἦταν αὐτός ὁ βασιλέας· ὅτι διδάξε τὸ νόμον ὅχι ὡς γραμματεὺς, ἀλλὰ ὡς ἄνθρωπος ἐξουσιοδοτημένος· ὅτι θεράπευε ἀσθένειες δια μόνου τοῦ λόγου τοῦ καὶ ἔκανε πολλὰ ἄλλα θαύματα, που εἶχε προλεχθεῖ ὅτι θὰ ἔκανε ὁ Χριστός· ὅτι χαιρετίσθη ὡς βασιλέας, ὅταν εἰσῆλθε στὴν Ἱερουσαλήμ· ὅτι τοὺς προειδοποιούσε νὰ φυλάγονται ἀπὸ ἄλλους, οἱ ὁποῖοι θὰ παρίσταναν ὅτι εἶναι ὁ Χριστός· ὅτι συνελήφθη, κατηγορήθη καὶ καταδικάσθη σὲ θάνατον, διότι ἔλεγε ὅτι ἦταν βασιλέας· ὅτι ἡ αἰτία τῆς καταδίκης τοῦ, ὅπως γράφθη ἐπάνω στὸ σταυρὸ, ἦταν «Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος βασιλεύς τῶν Ἰουδαίων». Καὶ ὅλα αὐτὰ κατέτειναν σ' ἓνα μόνον πράγμα, δηλ. νὰ πιστέψουν οἱ ἄνθρωποι ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Χριστός. Αὐτὸς λοιπὸν ἦταν ὁ σκοπὸς τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἀγ. Ματθαίου. Ἀλλὰ καὶ ὁ σκοπὸς ὅλων τῶν Εὐαγγελιστῶν (ὅπως διαπιστώνει κανεὶς, ὅταν τοὺς διαβάσει) ἦταν ὁ ἴδιος. Ὅσατε σκοπὸς ὅλου τοῦ Εὐαγγελίου ἦταν ἡ θεμελίωσις τοῦ συγκεκριμένου αὐτοῦ ἄρθρου. Αὐτὸ εἶναι ἄλλωστε τὸ ρητὸ συμπέρασμα τοῦ Ἀγ. Ἰωάννη (Κατὰ Ἰωάννην, Κ',

έρχόμενος». Άρα, και μόνο το άρθρο αυτό είναι επαρκής πίστη για την αιώνια ζωή και περισσότερο από το επαρκές δεν είναι αναγκαίο. Κατά τρίτο λόγο το χωρίο (Κατά Ιωάννην, Κ', 31): «ταῦτα δὲ γέγραπται, ἵνα πιστεύσητε ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἵνα πιστεύοντες ζωὴν ἔχητε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ». Ἐδώ η πίστη, ὅτι ο Ἰησοῦς εἶναι ο Χριστός, εἶναι αρκετή για τὴν ἀπόκτηση τῆς ζωῆς· καὶ γι' αὐτὸ κανένα ἄλλο ἀρθρο δεν εἶναι ἀναγκαῖο. Κατά τέταρτο λόγο το χωρίο (Ἰωάννου Ἐπιστολή Καθολική Α', Δ', 2): «πάν πνεῦμα ὃ ὁμολογεῖν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν», καὶ (στο ἴδιο, Ε', 1): «πᾶς ὃ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστός, ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται», καὶ (εδ. 5): «τίς ἐστὶν ὁ νικῶν τὸν κόσμον εἰ μὴ ὃ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ;» Κατά πέμπτο λόγο (Πράξεις, ΙΙ', 36-37) το χωρίο: «ἰδοὺ ὕδωρ· εἶπεν ὁ εὐνοῦχος· τί κωλύει με βαπτισθῆναι; εἶπε δὲ ὁ Φίλιππος· εἰ πιστεύεις ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ἔξεστιν. Ἀποκριθεὶς δὲ εἶπε· πιστεύω τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Ἰησοῦν Χριστόν». Ἐφόσον λοιπὸν το ἀρθρο «ο Ἰησοῦς εἶναι ο Χριστός» γίνε πιστευτό, επαρκεῖ για τὸ βάπτισμα, δηλ. για τὴν εἰσοδὸ μας στη βασιλεία του Θεοῦ, καὶ συνεπῶς εἶναι τὸ μόνο ἀναγκαῖο. Καὶ γενικὰ σε ὅλα τα χωρία, ὅπου ο Σωτῆρας μας απευθύνεται σε κάποιον λέγοντας «ἢ πιστὶς σου σώσῃ σε», τὸ λέει ἀπ' ἀφορμὴ κάποια ὁμολογία, ἢ ὅπου ἀμεσα ἢ ἔμμεσα συνεπάγεται τὴν πίστη ὅτι ἡ Ἰησοῦς εἶναι ο Χριστός.

Τὸ τελευταῖο ἐπιχείρημα εἶναι ἀπὸ τα χωρία, ὅπου τὸ ἀρθρο αὐτὸ ἔχει καταστῆναι τὸ θεμέλιο τῆς πίστεως· διότι ὅποιος στηρίζεται τὸ θεμέλιο οὐ σώσει. Καὶ πρῶτα ἔρχεται τὸ χωρίο (Κατά Ματθαίου, ΚΑ', 23): «ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ, ἰδοὺ ὧδε ὁ Χριστὸς ἦ ὧδε, μὴ πιστεύσητε· ἐγερθήσονται γὰρ ψευδοχριστοὶ καὶ ψευδοπροφῆται καὶ δώσουσι σημεῖα καὶ τέρατα, ὥστε πλανῆσαι, εἰ δυνατόν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς». Ἐδῶ βλέπουμε ὅτι τὸ ἀρθρο «ο Ἰησοῦς εἶναι ο Χριστός» πρέπει νὰ γίνετα πιστευτό, μολονὶ ὅποιος διδάξει τὸ ἀντίθετό μπορεῖ καὶ νὰ κάμει μεγάλα θαύματα. Τὸ δεύτερο χωρίο εἶναι (Πρὸς Γαλάτας, Α', 8): «ἀλλὰ καὶ ἐάν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ εὐαγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω». Ἀλλὰ τὸ Εὐαγγέλιο, που κήρυξαν ο Παῦλος καὶ οἱ ἄλλοι

ἀπόστολοι, ἦταν μόνο τὸ ἀρθρο αὐτὸ, ὅτι δηλ. ο Ἰησοῦς εἶναι ο Χριστός. Καὶ για νὰ κρατήσουμε τὴν πίστη σ' αὐτὸ πρέπει ν' ἀπορρίψουμε τὴν αὐθεντία ἐνὸς ἀγγέλου ἐξ οὐρανῶν, καὶ πολὺ περισσότερο οποιουδήποτε θνητοῦ, ἐάν διδάσκει τὸ ἀντίθετο. Αὐτὸ, λοιπὸν, εἶναι τὸ θεμελιώδες ἀρθρο τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἐνα τρίτο χωρίο εἶναι (Ἰωάννου Ἐπιστολή Α', Δ', 1): «ἀγαπητοί, μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε, ἀλλὰ δοκιμάζετε τὰ πνεύματα εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν. Ἐν τούτῳ γινώσκετε τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· πᾶν πνεῦμα ὃ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστόν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν. Καὶ ἀπὸ δω φαίνεται καθαρὰ ὅτι τὸ ἀρθρο αὐτὸ εἶναι τὸ μέτρο καὶ ο κανὼνας μετὰ ὅπου πρέπει νὰ ἀποτιμῶνται καὶ νὰ ἐξετάζονται ὅλα τα ἄλλα ἀρθρα· ἀρα εἶναι τὸ μόνο θεμελιώδες. Ἐνα τέταρτο εἶναι τὸ χωρίο (Κατά Ματθαίου, ΙΣΤ', 18), ὅπου, ἀφοῦ ο Ἀγ. Πέτρος εἶχε ὁμολογήσει πίστη στο ἀρθρο αὐτὸ λέγοντας στον Σωτῆρα μας «σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος», ο Σωτῆρας μας του ἀπάντησε «σὺ εἶ Πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτην τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν». Καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸ χωρίο ἐπίσης συμπεραίνω ὅτι τὸ ἀρθρο «ο Ἰησοῦς εἶναι ο Χριστός» χρησίμευσε ὡς τὸ θεμέλιο, πάνω στο ὅπου οἰκοδομήθηκαν ὅλα τα ἄλλα δόγματα τῆς Ἐκκλησίας. Ἐνα πέμπτο εἶναι τὸ χωρίο (Πρὸς Κορινθίους Α', Γ', 11, 12 κλπ.): «θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός. Εἰ δὲ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον χρυσόν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην, ἐκάστου τὸ ἔργον φανερόν γενήσεται· ἢ γὰρ ἡμέρα δηλώσει· ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται· καὶ ἐκάστου τὸ ἔργον ὅποιον ἐστὶ τὸ πῦρ δοκιμάσει. Εἰ τινος τὸ ἔργον μενεῖ, ὃ ἐπωκοδόμησε, μισθὸν λήψεται· εἰ τινος τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται, αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτως δὲ ὡς διὰ πυρός». Τα λόγια αὐτὰ ἐν μέρει μὲν εἶναι ἀπλά καὶ ἐυκολονόητα, ἐν μέρει δε ἀλληγορικά καὶ δύσνοητα. Ἀπὸ ὅσα εἶναι ἀπλά μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι οἱ ἱερεῖς που διδάσκουν τὴν θεμελιώδη αὐτὴ ἀρχὴ «ο Ἰησοῦς εἶναι ο Χριστός», μολονὶ συνάγουν ἀπ' αὐτὴν ἐσφαλμένα συμπεράσματα (καὶ σ' αὐτὸ υποπίπτουν ὅσοι οἱ ἄνθρωποι μερικὲς φορές), μποροῦν ὡστόσο νὰ σωθοῦν. Πολὺ περισσότερο, ἀσφαλῶς, μποροῦν νὰ σωθοῦν ὅσοι, χωρὶς νὰ εἶναι ἱερεῖς, παρὰ ἀκροατές, πιστεύουν σε ὅ,τι τους διδάσκουν ο νόμιμοι

ανάληψη του Σωτήρα μας, τον ρώτησαν, καθώς και τους λοιπούς αποστόλους (Πράξεις, Β', 37): «τί ποιήσομεν, ἄδελφοι;». Και ο Αγ. Πέτρος τους απάντησε (στο επόμενο εδάφιο): «μετανοήσατε καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ λήψετε τὴν δωρεάν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». Συνεπῶς ἡ μετάνοια καὶ τὸ βάπτισμα, δηλ. ἡ πίστη ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Χριστός, εἶναι τὰ μόνον ἀναγκαῖα γιὰ τὴν σωτηρία. Ὁ Σωτήρας μας πάλι, ὅταν ρωτήθηκε ἀπὸ κάποιον ἄρχοντα (Κατὰ Λουκάν, ΙΙΙ', 18): «διδάσκαλε ἀγαθέ, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω;», ἀπάντησε (εδαφ. 20): «τὰς ἐντολάς αἰδας· μὴ μοιχεύσης, μὴ φονεύσης, μὴ κλέψης, μὴ ψευδομαρτυρήσης, τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου». Καὶ ὅταν ἐκεῖνος εἶπε ὅτι αὐτὰ τὰ τηρεῖ, ὁ Σωτήρας μας προσέθεσε: «πάντα ὅσα ἔχεις πώλησον καὶ διάδος πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι», που ἦταν σαν νὰ εἴλεγε: βασιλεῦσε σὲ μένα που εἶμαι ὁ βασιλεὺς. Ἡ τήρηση, λοιπόν, τοῦ νόμου καὶ ἡ πίστη ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ βασιλεὺς εἶναι τὰ μόνον ἀπαιτοῦνται γιὰ νὰ ὀδηγηθεῖ κανεὶς στὴν αἰώνια ζωὴ. Τρίτον, ὁ Αγ. Παῦλος εἶπε (Πρὸς Ῥωμαίους, Α', 17): «ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται» ὄχι ὁ οποιοσδήποτε, ἀλλὰ ὁ δίκαιος. Ἡ πίστη, λοιπόν, καὶ ἡ δικαιοσύνη (δηλαδὴ ἡ βούληση νὰ εἶναι κανεὶς δίκαιος ἢ ἡ μετάνοια) εἶναι τὰ μόνον ἀναγκαῖα γιὰ τὴν αἰώνια ζωὴ. Καὶ ὁ Σωτήρας μας κήρυξε (Κατὰ Μάρκον, Α', 15) λέγοντας «πεπλήρωται ὁ καιρὸς καὶ ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. μετανοεῖτε καὶ πιστεῦτε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ», δηλ. στὴν καλὴ εἰδηση ὅτι ἦρθε ὁ Χριστός. Γι' αὐτό, λοιπόν, ἡ μετάνοια καὶ ἡ πίστη ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Χριστός εἶναι τὰ μόνον που ἀπαιτοῦνται γιὰ τὴν σωτηρία.

Δεδομένου, λοιπόν, ὅτι εἶναι ἀναγκαῖο ἡ πίστη καὶ ἡ υπακοή (υποδηλούμενη στὴ λέξη μετάνοια) νὰ συντείνουν καὶ οἱ δύο στὴν σωτηρία μας, εἶναι ἀστοχο τὸ ἐρώτημα, χάρη σὲ ποιο ἀπὸ τὰ δύο δικαιωνόμαστε. Δὲν θὰ εἶναι ὡστόσο ἀστοχο νὰ ἀποσαφηνίσουμε μὲ ποῖον τρόπο ἡ κάθε μίαν τοὺς συντείνει στὸν σκοπὸν αὐτό, καὶ μὲ ποῖαν ἐννοία λέγεται ὅτι πρέπει νὰ δικαιωθούμε χάρη στὴ μίαν ἢ στὴν ἄλλη. Καὶ, κατὰ πρῶτον λόγον, εἴναι μὲ τὴν ἀρετὴ νοεῖται ἡ δικαιοσύνη τῶν ἔργων αὐτῶν καθαυτῶν, τότε κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ σωθεῖ,

ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει κανεὶς, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει παραβῆ τοῦ θελοῦ νόμο. Γιὰ τὸν λόγον αὐτό, ὅταν μας λέγουν ὅτι θὰ δικαιωθούμε δια τῶν ἔργων μας, πρέπει νὰ ἐννοοῦμε τὴ βούληση, τὴν ὁποία πάντοτε δέχεται ὁ Θεός ὡς τὸ ἔργο αὐτὸ καθαυτὸ, τόσο γιὰ τοὺς καλοὺς ὅσο καὶ γιὰ τοὺς κακοὺς ἀνθρώπους. Μόνον μὲ τὴν ἐννοία αὐτὴ χαρακτηρίζεται κάποιος δίκαιος ἢ ἀδίκος καὶ ἡ δικαιοσύνη του τὸν δικαιοῖναι, δηλ. του ἀπονέμει στα μάτια τοῦ Θεοῦ τὸν τίτλον τοῦ δικαίου καὶ τὸν καθιστᾷ ἱκανὸ νὰ ζεῖ ἀπὸ τὴν πίστη του, ἐνῶ προηγουμένως δὲν μπορούσε. Συνεπῶς ἡ δικαιοσύνη δικαιοῖναι, μὲ τὴν ἐννοία ὅτι «δικαιῶναι» σημαίνει ἀπονομάζω κάποιον δίκαιον καὶ ὄχι ἐκπληρώνω τὸ νόμον, ὁπότε ἡ τιμωρία γιὰ τὶς ἁμαρτίες θὰ ἦταν ἀδικη.

Λέγεται ὁμοίως ἐπίσης ὅτι κάποιος δικαιοῖναι, ὅταν γίνεται δεκτὴ ἡ ἀπολογία του, μολονότι εἶναι ἀνεπαρκής. Ἔτσι διαβεβαιώνουμε γιὰ τὴν θέλησὴν μας, γιὰ τὴν προσπάθειά μας νὰ ἐκπληρώνομε τὸ νόμον, μετανοοῦμε γιὰ τὶς παραλείψεις μας, καὶ ὁ Θεός δέχεται τὴν ἐκκλησὴν μας αὐτὴ στὴ θέσιν τῆς ἰδίας τῆς πράξης. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Θεός δέχεται τὴν θέληση γιὰ τὴν πράξιν μόνον στους πιστοὺς, ἡ πίστη εἶναι ἐκεῖνη που προσδίδει γνησιότητα στὴν ἀπολογία μας. Μὲ τὴν ἐννοία αὐτὴ μόνον ἡ πίστη δικαιοῖναι. Ἔτσι, λοιπόν, ἡ πίστη καὶ ἡ υπακοή εἶναι καὶ οἱ δύο ἀναγκαῖες γιὰ τὴν σωτηρία· ἀλλὰ μὲ διάφορες ἄλλες ἐννοίες λέγεται ὅτι δικαιοῖναι καὶ κάθε μίαν χωριστά.

Ἐχοντας ἔτσι δεῖξει τι εἶναι ἀναγκαῖο γιὰ τὴν σωτηρία, δὲν εἶναι δύσκολο νὰ συμβιβάσομε τὴν υπακοήν μας στὸν Θεὸ μὲ τὴν υπακοήν μας στὸν πολιτικὸν κυρίαρχον, ὁ ὁποῖος εἶναι ἢ Χριστιανός ἢ ἀπίστος. Εἴναι Χριστιανός, ἐπιτρέπει τὴν πίστην στὸ ἄρθρον «ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Χριστός», ὅπως καὶ σὲ ὅλα, ὅσα περιέχονται σ' αὐτό ἢ εὐλόγα συνάγονται ἀπὸ αὐτό. Αὐτὴ εἶναι ὅλη ἡ ἀναγκαῖα πίστη γιὰ τὴν σωτηρία. Ἐπειδὴ εἶναι κυρίαρχος, ἀπαιτεῖ υπακοήν σὲ κάθε τι δικό του, δηλ. σὲ ὅλους τοὺς πολιτικοὺς νόμους, στους ὁποῖους περιέχονται ἐπίσης ὅλοι οἱ νόμοι τῆς φύσης, δηλ. ὅλοι οἱ νόμοι τοῦ Θεοῦ. Διότι, ἐκτός ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς φύσης καὶ τοὺς νόμους τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι εἶναι τμήματα τοῦ πολιτικοῦ νόμου (ἡ Ἐκκλησία που μπορεῖ νὰ κάνει νόμους εἶναι ἡ πολιτικὴ κοινότητα), δὲν ὑπάρχουν ἄλλοι θεῖοι νόμοι. Ἔτσι, ὅποιος υπακούει

Διότι η οποιαδήποτε εκκλησιαστική εξουσία αναλαμβάνουν οι ίδιοι ιδίω δικαίωματι (οπουδήποτε είναι υπήκοοι του κράτους) δεν είναι παρά σφετερισμός, μολονότι την ονομάζουν θείο δικαίο.

XLVII. ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΦΕΛΟΥΣ ΠΟΥ ΑΠΟΦΕΡΕΙ ΤΕΤΟΙΟ ΣΚΟΤΟΣ· ΚΑΙ ΠΟΙΟΣ ΤΟ ΚΑΡΠΟΥΤΑΙ

Ο Κικέρων κάνει τιμητική μνεία ενός από τους Κάσιους, κάποιου αυστηρού Ρωμαίου δικαστή, για μια συνήθειά του σε υποθέσεις ποινικού δικαίου, όταν τα στοιχεία που κατέθεταν οι μάρτυρες δεν ήσαν επαρκή· ρωτούσε τους κατηγορούς *cui bono*, δηλ. ποιο όφελος, τιμή ή άλλη ικανοποίηση έλαβε ή περίμενε ο κατηγορούμενος από την πράξη του. Πράγματι, καμιά υπόθεση δεν φανερώνει τόσο καθαρά τον δράστη, όσο το όφελος από την πράξη του. Ακολουθώντας την ίδια μέθοδο προτίθεται στο κεφάλαιο αυτό να εξετάσω ποιοι μπορεί να είναι αυτοί, οι οποίοι επί τόσα χρόνια καταδυνάστευαν τον λαό στα μέρη αυτά της Χριστιανοσύνης με διδασκαλίες αντίθετες προς τις ειρηνικές κοινωνίες της ανθρωπότητας.

Και, κατά πρώτο λόγο, συνάρτηση της πλάνης, ότι η τωρινή και επί της γης στρατευομένη Εκκλησία αποτελεί την βασιλεία του Θεού (δηλ. την βασιλεία της δόξης και τη γη της επαγγελίας, όχι την βασιλεία της χάριτος, που δεν είναι παρά επαγγελία της γης), είναι τα εγκόσμια οφέλη. Και πρώτον, ότι οι ιερείς και διδασκαλοί της Εκκλησίας δικαιούνται με βάση την πλάνη αυτή αντίληψη, ως δημόσιοι λειτουργοί του Θεού, να διοικούν την Εκκλησία και συνεπώς, αφού Εκκλησία και πολιτική κοινότητα είναι τα ίδια πρόσωπα, να είναι ιδύνοντες και κυβερνήτες της πολιτικής κοινότητας. Πάνω σ' αυτή τη βάση ο Πάπας πέτυχε να πείσει όλους τους υπηκόους των Χριστιανών ηγεμόνων να πιστεύουν ότι η ανυπακοή προς αυτόν ήταν ανυπακοή προς τον ίδιο τον Χριστό και σε όλες τις διαφορές, όσες προέκυπταν ανάμεσα σ' αυτόν και σε άλλους ηγεμόνες, να εγκαταλείπουν το νόμιμο κυρίαρχό τους γοη-

τευτενοι απο τη λειψη μεθυσια πνευματικη. Απο την πρην
 αποσει οικουτενικη δυναμια πανω σ' οδοκηρη την Χριστιανο-
 σουν. Πραγματι, στην αρχη ειχε δοθει στους Παιτες το δικαιοσυ-
 να και υπε τους Χριστιανους αυτοκατορες (ενος των οφλων της σω-
 τατικης αυτοκατοριας, πως εχει αναλωθει απο τους ιδιους,
 και με τον πλανο του pontifex maximus, ο οποιος ηταν αζημιωτος
 χος υποκειμενος στο πολιτικω κρητος. ενταυτοι, μετα τη διασει
 και διασει της αυτοκατοριας, δεν ηταν δυνατο να επιβληθουν
 στον λαο, ο οποιος ηταν ηδη υποταγη τους, ενα λαον αλλων οδο-
 καθη το δικαιοσυ του Αγ. Πιερου, οχι λιγο να κρητισουν οδο-
 κληρη την εξουσια, δη δικαιοσυ, αλλα και να την επικεκε-
 λων ανα το χριστιανικω κρητος. αν και αυτες δεν αποτελουν παλον
 μερος της αυτοκατοριας της Ιωηης. Το δωδεκο της οικουτενικης
 δυναμιας (και ενα υπη την επιθυμια των αδωδωτων
 να ακησουν εξουσια) εναρκτη ενδειξη ειναι ο οποιοι δε-
 και ουσαν εξουσια και για τακτα χωρικω διαστητα την αποκη-
 βαν, ησαν και οι δημουργοι της θεσιας με την οπλα την ανε-
 κτησαν, δε δη. η ταρινη επιτα Βικληγια ειναι η βασιλεια του
 Χριστου. Αν το δεχτομε αυτω, ειναι αυτοδητο ετι ο Χριστος εχει
 κρητισοιον τοποτηρητη του ανατασθιτας, ο οποιος θα μας ανακω-
 νει τις εταρτες του.

Ζεις περιχες διως στον το αζημια κωτο το ανελαβε το Ηρε-
 σβυριο, ηολοβρι πολες διακααλιες της Βικληγιας της
 ηδης εχαν αναποσει να διακωνται, ενταυτοις διατηρησε
 η διακααλια, ετι η βασιλεια του Χριστου ειχε ηδη εθει και ετι
 ειχε αρχισει με την ανακαση του Ζωηρα μας. Οπως ειπουν;
 Ηιο οφρας ανεμεταν απ' αυτη; Ο,τι ανεμεταν και οι Παιτες; να
 ανων πανω στον λαο κυριαχη εξουσια. Πραγματι, ο οποιοις
 του υημισαν βασιλα, μετα στο ιδιο το βασιλειο του, η αλλοση-
 παλει παρα ετι ανθρωποι απο το βασιλειο του τον αποκλειουν απο
 τους τους εχουσιωδτηση απο τον πολιτικω κυριαχο, παρα
 οφαιρα τη υημισης ελευθεριας του, δηλ. αφερεσειω και παρα-
 υνη κρηση εξουσιας εν των αδωδωτων τους; Αρα οτι προξενου-
 του ακτους στην θρησκεια ειναι η Πωλιακη Βικληγια και ο πε-
 ηβω αυτηραυτω κληρος.

Ηδω αυτηραυτω βασιλα και ολες τις διακααλιες, οι
 οποιες τους βοηθουν να διατηρουν την κατοχη της πνευματικης
 κυριαρχιας, απο την πρωτα την κατακτησαν. Η και πρωτα την
 διακααλια ετι ο Πωλιας κατα την δοκηση του δημισοιου χειρ-
 ηητικω του ειναι αδυνατο να σφαλει. Διδει ποιους ειναι εκεινος ο
 οποιος, εδω τον πιστευει ετι αυτω ειναι αληθεια, δεν θα υπακουει
 ηρωδια σε ο,τι εκεινος διαταζει;

Ηκα δευτερο λαο, το ετι ολοι οι αλλοι επικοποι, σε οποια-
 δηποτε πολιτικη κοινωτη, δεν ανταν τα δικαιοσυ τους οτε
 εηπισως απο τον Θεο οτε εηπισως απο τους πολιτικω κυρια-
 χους, παρα απο τον Πωλια, αποσει θεσια χερη στην οπλα φηλου-
 να υπηχουν σε κληρο πολιτικη κοινωτηα πολεωι χειρωι ανθρωπι-
 βιδις εηπισοι ειναι οτι οτι εηπισοι, που εηπισωται απο τον Πωλια
 και του οφελουν υπακοη, ηολοβρι αυτω ειναι ελεος ηημισω-
 ται. Ητοι ειναι σε θεση, πως εχει κλει πολες, να υποκεινησε
 ηδη οτι η προσηγιας και τα ουτηρονα του.

Ηκα ερι το λαο, η εηπισση αυτων και ολων των αλλων τε-

ρέων, μοναχών και καλογήρων από την δικαιοδοσία του κράτους. Με τον τρόπο αυτό υπάρχουν σε κάθε πολιτική κοινότητα πολλοί που απολαμβάνουν τα οφέλη των νόμων και προστατεύονται από το κράτος, χωρίς όμως να συμμετέχουν στις δημόσιες δαπάνες, ούτε υπόκεινται, όπως οι άλλοι υπήκοοι, σε ποινές για αδικήματα που διαπράττουν. Επόμενο, λοιπόν, είναι να μη φοβούνται κανένα εκτός από τον Πάπα, και να μένουν πιστοί σ' αυτόν μόνο, για να στηρίξουν την οικουμενική του μοναρχία.

Κατά τέταρτο λόγο, το ότι οι κληρικοί, που στην Καινή Διαθήκη αποκαλούνται απλώς πρεσβύτεροι, δηλ. γέροντες, λαμβάνουν το όνομα *vascerloles*, δηλ. θύτες, όπως ήταν ο τίτλος του πολιτικού κυριάρχου και των δημόσιων λειτουργών του στο εβραϊκό κράτος, για όσο διάστημα βασιλέας τους ήταν ο Θεός. Ήπισης η μετατροπή του Μυστικού Δείπνου σε θυσία χρησιμεύει στυ να κάνει τους ανθρώπους να πιστέψουν ότι ο Πάπας έχει πάνω στους Χριστιανούς την ίδια εξουσία όπως ο Μωυσής και ο Λαρών πάνω στους Εβραίους, δηλ. ολόκληρη την εξουσία, πολιτική και εκκλησιαστική, καθώς την είχε την εποχή εκείνη ο αρχιερέας.

Κατά πέμπτο λόγο, η διδασκαλία ότι ο γάμος είναι μυστήριο επιτρέπει στον κλήρο να κρίνει τη νομιμότητα των γάμων και βάσει αυτού ποια είναι νόμιμα τέκνα άρα, και το δικαίωμα στη διαδοχή των κληρονομικών βασιλείων.

Κατά έκτο λόγο, η άρνηση γάμου στους ιερείς χρησιμεύει στην επιβεβαίωση της παπικής εξουσίας επί των βασιλείων. Διότι, εάν ένας βασιλέας είναι ιερέας, δεν έχει το δικαίωμα να παντρευτεί και να μεταβιβάσει το βασίλειο στους απογόνους του. Εάν δεν είναι ιερέας, τότε ο Πάπας διεκδικεί την εκκλησιαστική εξουσία επ' αυτού και επί του λαού του.

Κατά έβδομο λόγο, από αυτήκοες εξομολογήσεις παίρνουν, προς εξασφάλιση της εξουσίας τους, καλύτερες πληροφορίες για τα σχέδια των ηγεμόνων και των υψηλών προσώπων του πολιτικού κράτους από ό,τι μπορούν να έχουν εκείνοι για τα σχέδια του εκκλησιαστικού κράτους.

Κατά όγδοο λόγο, με την ανακήρυξη αγίων και μαρτύρων διασφαλίζουν την εξουσία τους εξωθώντας απλοϊκούς ανθρώπους σε

πεισματερή, ακόμη και μέχρι θανάτου, αντίσταση κατά των νόμων και των εντολών των πολιτικών κυριάρχων τους, εάν οι τελευταίοι κηρυχθούν με αφορισμό του Πάπα αιρετικοί ή εχθροί της Εκκλησίας, δηλ. (κατά την ερμηνεία τους) του Πάπα.

Κατά ένατο λόγο, διασφαλίζουν επίσης την εξουσία τους εκχωρώντας στον κάθε ιερέα το δικαίωμα να κάνει τον Χριστό, δηλ. την εξουσία να καθορίζει τη μετάνοια και να συγχωρεί ή όχι τις αμαρτίες.

Κατά δέκατο λόγο, με την διδασκαλία του καθαρτηρίου, της δικαίωσης με εξωτερικά έργα και με τα συγχωροχάρτια ο κλήρος πλούτισε.

Κατά ενδέκατο λόγο, με τη δαιμονολογία τους, τη χρήση του εξορκισμού και με άλλα συναφή, κρατούν τον λαό, ή έτσι νομίζουν, περισσότερο κάτω από το δέος της ισχύος τους.

Έτελος, η μεταφυσική, η ηθική και η πολιτική του Αριστοτέλη, οι επιπόλαιες διακρίσεις, οι βάρβαροι όροι και η σκοτεινή γλώσσα των σχολαστικών διδάσκονται στα πανεπιστήμια, που όλα χτίστηκαν και οργανώθηκαν με την έγκριση του Πάπα, και τους χρησιμεύουν να εμποδίζουν την αποκάλυψη των πλανών αυτών και να κάνουν τους ανθρώπους να εκλαμβάνουν το *ignis fatuus* της κενής φιλοσοφίας ως το φως του Ευαγγελίου.

Σ' αυτές τις σκοτεινές διδασκαλίες, εάν δεν αρκούν, θα μπορούσαν να προστεθούν και άλλες, από τις οποίες φανερά ωφελείται η εγκαθίδρυση μιας παράνομης εξουσίας επί των νομίμων κυριάρχων των χριστιανικών λαών ή η στήριξή της, όταν αυτή έχει εδραιωθεί, ή τα εγκόσμια πλούτη, οι τιμές και η εξουσία όσων την στηρίζουν. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον προαναφερθέντα κανόνα του *cui bono* μπορούμε δικαίως να καταγγέλλουμε ως δημιουργούς του πνευματικού αυτού σκότους τον Πάπα και τον ρωμαϊκό κλήρο, και ακόμη όλους τους άλλους, οι οποίοι προσπαθούν να βάλουν για τα καλά στο νου των ανθρώπων την σφαλερή θεωρία ότι η παρούσα επίγεια Εκκλησία είναι η βασιλεία του Θεού, όπως αυτή αναφέρεται στην Παλαιά και στην Καινή Διαθήκη.

Όμως οι αυτοκράτορες και οι άλλοι Χριστιανοί κυρίαρχοι, υπό την κυβέρνηση των οποίων παρεισέφρυσαν για πρώτη φορά

λισσας και των διαδόχων της' ωστόσο, διατηρώντας την έκφραση *jure divino*, έδιναν την εντύπωση ότι το απαιτούσαν βάσει άμεσου δικαιώματος από τον Θεό. Και έτσι λύθηκε η πρώτη θηλειά. Μετά από αυτό, οι πρεσβυτεριανοί πέτυχαν πρόσφατα την κατάργηση των επισκόπων. Και έτσι λύθηκε η δεύτερη θηλειά. Την ίδια περίπου εποχή αφαιρέθηκε η εξουσία και από τους πρεσβυτεριανούς. Και έτσι φθάσαμε στην ανεξαρτησία των πρώτων Χριστιανών να ακολουθεί καθένας όποιον του άρεσε περισσότερο, τον Παύλο ή τον Κηφά ή τον Απολλώ. Αυτό είναι ίσως και το καλύτερο, όταν γίνεται χωρίς διαμάχη και χωρίς να μετράμε την διδασκαλία του Χριστού με την αγάπη μας προς το πρόσωπο του λειτουργού του (για τούτο το ελάττωμα ο απόστολος κατηγορήσε τους Κορινθίους). Διότι, πρώτον, οι συνειδήσεις των ανθρώπων δεν πρέπει να εξουσιάζονται παρά μόνον από τον θείο λόγο, ο οποίος καλλιεργεί στον καθένα την πίστη, όχι πάντοτε σύμφωνα με τους σκοπούς όσων φυτεύουν και ποτίζουν, αλλά του ίδιου του Θεού, που την βοηθάει ν' αναπτυχθεί. Και δεύτερο, διότι είναι παραλογισμός εκείνων, οι οποίοι διδάσκουν ότι ενυπάρχει τόσος κίνδυνος σε κάθε μικρό παράπτωμα, να απαιτούν από έναν άνθρωπο προικισμένο με την δική του λογική να ακολουθεί την λογική οποιουδήποτε άλλου ή των πολλών, διακινδυνεύοντας έτσι την σωτηρία του στο έπακρο. Ούτε θα πρέπει οι διδάσκαλοι αυτοί να αισθάνονται δυσαρεστημένοι από την απώλεια της εξουσίας, που ασκούσαν παλαιότερα. Διότι κανείς δεν πρέπει να γνωρίζει καλύτερα από αυτούς, ότι η εξουσία διατηρείται με τις ίδιες αρετές, με τις οποίες αποκτάται, δηλαδή με την σοφία, την ταπεινοφροσύνη, την διαύγεια της διδασκαλίας και την ειλικρίνεια στη συνομιλία' όχι με την κατάπιξη των φυσικών επιστημών και της ηθικής του φυσικού Λόγου, ούτε με δυσνόητη γλώσσα, ούτε με τον αλαζονικό ισχυρισμό ότι κατέχουν περισσότερη γνώση από όση μπορούν να εμφανίσουν, ούτε με ευσεβείς απάτες, ούτε με άλλα τέτοια σφάλματα, αφού αυτά για τους ποιμένες της Εκκλησίας του Θεού δεν είναι απλώς σφάλματα, αλλά σκάνδαλα ικανά να κάνουν τους ανθρώπους να συγκρουσθούν κάποια στιγμή με την καταπίεσή τους από μέρους της εξουσίας του κλήρου.

Από τότε όμως που έγινε δεκτή στον κόσμο η διδασκαλία,

ότι η παρούσα στρατευόμενη Εκκλησία είναι η βασιλεία του Θεού, για την οποία γίνεται λόγος στην Παλαιά και στην Καινή Διαθήκη, η φιλοδοξία και η συναφής μανία των αξιωμάτων (ιδιαίτερα του υψηλού αξιώματος του τοποτηρητή του Χριστού), καθώς και η πολυτελής ζωή όσων πήραν τα κύρια δημόσια λειτουργήματα έγιναν βαθμιαία τόσο καταφανείς, ώστε χάθηκε ο εσώτερος σεβασμός, που απαιτείται για το ποιμενικό λειτούργημα' και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό, ώστε οι φρονιμότεροι από όσους είχαν οποιαδήποτε εξουσία μέσα στην πολιτεία δεν χρειάζονταν παρά την εξουσιοδότηση των ηγεμόνων τους για να αρνηθούν στην Εκκλησία οποιαδήποτε περαιτέρω υπακοή. Πράγματι, από την εποχή που ο επίσκοπος της Ρώμης είχε επιτύχει να αναγνωρισθεί ως οικουμενικός επίσκοπος, προφασιζόμενος ότι είναι διάδοχος του Αγ. Πέτρου, η όλη ιεραρχία τους ή το βασίλειο του σκότους μπορεί, όχι άστοχα, να συγκριθεί προς το βασίλειο των νεράιδων, δηλ. προς τους μύθους που αφηγούνται στην Αγγλία τα γραλδία και που αναφέρονται στα φαντάσματα, στα πνεύματα και στα όσα σκαρώνουν μέσα στη νύχτα. Εάν κανείς αναζητήσει το αρχέτυπο της μεγάλης αυτής εκκλησιαστικής επικράτειας, θα αντιληφθεί εύκολα ότι ο παπισμός δεν είναι άλλο από το φάντασμα της νεκρής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, το οποίο εστεμμένο επικάθεται στο μνήμα της. Έτσι πετάχτηκε ξαφνικά ο παπισμός από τα ερείπια της ειδωλολατρικής εκείνης εξουσίας.

Και η λατινική γλώσσα, που χρησιμοποιούν τόσο στις εκκλησίες όσο και στις δημόσιες πράξεις τους και δεν χρησιμοποιείται σήμερα από κανένα έθνος στον κόσμο, τι άλλο είναι παρά το φάντασμα της αρχαίας ρωμαϊκής γλώσσας;

Οι νεράιδες, σε οποιαδήποτε κράτος και αν βρίσκονται, έχουν ένα μόνο οικουμενικό βασίλειο, τον οποίο μερικοί δικοί μας ποιητές ονομάζουν βασιλεία Όμπερον, η Γραφή όμως τον ονομάζει Βεελζεβούλ, άρχοντα των δαιμόνων. Παρόμοια και οι εκκλησιαστικοί, σε όποιου την επικράτεια κι αν βρεθούν, αναγνωρίζουν ένα μόνο οικουμενικό βασίλειο, τον Πάπα.

Οι εκκλησιαστικοί είναι πνευματικοί άνθρωποι και πνευματικοί πατέρες. Οι νεράιδες είναι πνεύματα και φαντάσματα. Οι νε-

